

Eerste effecten invoering Wet studievoorschot

Het CPB en DUO hebben gezamenlijk onderzoek gedaan naar de eerste effecten van de invoering van de Wet studievoorschot op de toegankelijkheid van het hoger onderwijs en het gedrag tijdens de studie. Voor dit onderzoek zijn leerlingen gevolgd die op verschillende momenten zijn ingestroomd in de derde klas van de havo of de vierde klas van het vwo.

De toegankelijkheid van het hoger onderwijs is niet minder geworden sinds de invoering van het leenstelsel. In het leengedrag is sprake van ‘overcompensatie’: studenten lenen meer bij dan de basisbeurs die ze zijn kwijtgeraakt.

CPB Achtergronddocument

Sonny Kuijpers, Maria Zumbuehl,
Sophie Leijen (DUO), Thijs Nielen (DUO)

Samenvatting

De invoering van de Wet studievoorschot heeft geleid tot discussie over de toegankelijkheid van het hoger onderwijs en de studieprestaties. Dit achtergronddocument presenteert de bevindingen van onderzoek naar de eerste effecten van deze hervorming op verschillende uitkomsten: de toegankelijkheid, de studiekeuze, het woon- en werkgedrag, het gebruik van studiefinanciering en het studiesucces. Het onderzoek ligt ten grondslag aan een (bijbehorende) Policy Brief over het studievoorschot, die ook ingaat op de implicaties voor beleid; in dit achtergronddocument bespreken we in meer detail de onderzoeksmethode en resultaten.

Voor dit onderzoek zijn leerlingen gevolgd die op verschillende momenten zijn ingestroomd in de derde klas van de havo of de vierde klas van het vwo. Met deze methode vergelijken we cohorten leerlingen die uiteindelijk (bijna) allemaal onder het studievoorschot zouden vallen met cohorten die een veel grotere kans hadden om nog onder het oude studiefinancieringsstelsel te vallen. De specifieke afbakening van cohorten die hiervoor benodigd is, kan niet worden toegepast op mbo-4-studenten: met de beschikbare gegevens zijn geen afzonderlijke mbo-cohorten definieerbaar die precies drie jaar zijn verwijderd van hun theoretische doorstroommoment naar het hoger onderwijs. Daarom ligt de focus van ons onderzoek op leerlingen die uit het voortgezet onderwijs komen. Gegeven de beschikbare data richten we ons hierbij op uitkomsten gedurende (of voor aanvang van) het eerste studiejaar.

De toegankelijkheid van het hoger onderwijs is voor havo- en vwo-leerlingen niet minder geworden sinds de invoering van het studievoorschot. In de gehele populatie heeft de invoering van het studievoorschot, na een initiële boeggolf, niet geleid tot een daling van de doorstroomkansen vanuit het voortgezet onderwijs. Ook voor leerlingen met ouders met een laag inkomen zijn deze kansen niet gedaald.

Het studievoorschot leidt niet tot andere studiekeuzes, noch tot meer uitval of switchen van opleiding na één jaar. Het percentage studenten dat kiest voor een hbo-opleiding (in plaats van een universitaire opleiding) is niet gestegen, en er is geen sprake van grote verschuivingen naar andere opleidingsrichtingen. Ook is er geen duidelijk effect van de invoering van het studievoorschot zichtbaar in de eerste indicatoren van studiesucces (uitval en doorstuderen na één jaar).

Studenten lenen vaker en meer; dit geldt ook voor studenten met ouders in de laagste inkomensgroep, die grotendeels gecompenseerd worden door de verhoging van de maximale aanvullende beurs. Door het wegvallen van de basisbeurs valt een compenserende toename in het gebruik van de leenfaciliteiten te verwachten. Dat is inderdaad het geval: studenten lenen gemiddeld zelfs veel meer bij dan de beurs die ze per saldo verliezen. Deze 'overcompensatie' zien we in het bijzonder terug bij studenten die in aanmerking komen voor de maximale aanvullende beurs. Voor hen is de daling van de totale prestatiebeurs zeer beperkt gebleven, maar ze zijn gemiddeld ongeveer evenveel extra gaan lenen als andere studenten. Mogelijke verklaringen voor het ruimere leengedrag zijn een grotere bekendheid met de mogelijkheden om te lenen, een bredere acceptatie van lenen en de gunstigere leenvoorwaarden (zoals de langere looptijd en een gedaalde rente).

Er zijn geen evidente effecten van het studievoorschot op het werkgedrag, en de precieze impact op het woongedrag is onzeker. Het aandeel studenten met een bijbaan is recentelijk gestegen, maar dat is waarschijnlijk vooral het resultaat van een aantrekkende economie na de crisis en geen effect van het studievoorschot. Ook de toename in het aantal gewerkte uren kan gedreven worden door de conjunctuur; als hier al sprake is van een effect van het studievoorschot, is de omvang hiervan bovendien zeer beperkt. De studiefinancieringshervorming heeft niet geleid tot veranderingen in de instellingskeuze: studenten zijn niet

dichterbij hun ouderlijk huis gaan studeren. In de data is het percentage thuiswonenden weliswaar gestegen (vooral voor vwo'ers), maar hier speelt mee dat de registratie van uitwonende studenten niet geheel nauwkeurig is. De precieze implicaties voor de woonsituatie en reisafstand zijn daarom onzeker, al lijkt het erop dat studenten ook in werkelijkheid wat vaker thuis blijven wonen en dus meer reistijd hebben.

Op korte termijn lijkt de impact van de invoering van het studievoorschot beperkt, maar voor een volledige evaluatie van de invoering van de Wet studievoorschot zijn data over een langere periode nodig. Onze resultaten laten zien dat de eerste effecten van de studiefinancieringshervorming beperkt zijn, behalve op het gebruik van studiefinanciering. Met de beschikbare gegevens is de tijdshorizon van ons onderzoek echter noodzakelijkerwijs beperkt tot een korte termijn na invoering van het studievoorschot, en kunnen we daarnaast uitsluitend kijken naar de eerste cohorten die met deze hervorming te maken hebben gehad. Het is door de beperkte tijdshorizon bijvoorbeeld nog te vroeg om conclusies te kunnen trekken over effecten op verdere studieresultaten, zoals op de kans om een diploma te halen. De eventuele effecten op lange termijn kunnen dus onderwerp zijn van toekomstig onderzoek. Ook uitkomsten na de studietijd, zoals succes op de arbeids- en woningmarkt, zijn hiervoor relevant. Een interessante onderzoeksvraag is dan bovendien of de patronen voor recentere cohorten hetzelfde zijn als die voor de in deze studie onderzochte cohorten, of dat de impact van het studievoorschot na verloop van tijd verandert door het 'inslijten' van het nieuwe beleid.

1 Inleiding

Dit onderzoeksrapport is een achtergronddocument bij de Policy Brief *Effect Wet studievoorschot op toegankelijkheid en leengedrag*.¹ In dit document beschrijven we in detail het onderzoek dat het Centraal Planbureau en de Dienst Uitvoering Onderwijs hebben uitgevoerd naar de impact van de invoering van de Wet studievoorschot hoger onderwijs op de toegankelijkheid, de studiekeuze, het woon- en werkgedrag, het gebruik van studiefinanciering en op het studiesucces van leerlingen die vanuit de havo of het vwo het hoger onderwijs betreden. We bespreken de onderzoekopzet, de resultaten en de feitelijke conclusies. De Policy Brief gaat verder in op de betekenis van de uitkomsten van dit onderzoek voor beleid.

Dit document is als volgt opgezet. In hoofdstuk 2 beschrijven we de Wet studievoorschot en het effect van deze wet op de beurs die studenten ontvangen. Hoofdstuk 3 gaat over het onderzoeksdesign en de uitkomstmaten. We sluiten af met de resultaten van het onderzoek in hoofdstuk 4, uitgesplitst naar de volgende onderwerpen: toegankelijkheid, studiekeuze, woon- en werkgedrag, het gebruik van studiefinanciering en studiesucces.

2 De Wet studievoorschot

Met de Wet studievoorschot hoger onderwijs (hierna studievoorschot) is de basisbeurs voor nieuwe studenten vervangen door een lening. Studenten die beginnen aan een bachelor of master kunnen met ingang van collegejaar 2015-2016 geen aanspraak meer maken op een basisbeurs. De aanvullende beurs (voor studenten met ouders met een laag inkomen) is behouden gebleven om de toegankelijkheid tot het hoger onderwijs te garanderen.² De maximale aanvullende beurs is met ruim honderd euro verhoogd.

Het effect van het wegvallen van de basisbeurs is afhankelijk van de woonsituatie en de aanspraak op een aanvullende beurs. Met de invoering van het studievoorschot is het verschil in studiefinanciering tussen thuis- en uitwonende studenten verdwenen. Tabel 2.1 laat zien dat het wegvallen van de basisbeurs daarmee een verlies impliceert van ongeveer 100 euro per maand voor thuiswonende studenten en 280 euro per maand voor uitwonende studenten die geen aanspraak maken op een aanvullende beurs. Door de verhoging van de maximale aanvullende beurs is de daling van de totale beurs echter kleiner voor studenten met ouders in de lagere inkomensgroepen. Onder studenten die de maximale aanvullende beurs ontvangen, bedraagt het verlies voor uitwonenden circa 160 euro per maand, terwijl er voor thuiswonende studenten zelfs een lichte stijging van het maandbedrag zichtbaar is.

De invoering van het studievoorschot heeft geleid tot discussie over de toegankelijkheid van het hoger onderwijs en de druk die studenten ervaren. Sinds de aankondiging van de invoering van het sociaal leenstelsel in het regeerakkoord 'Bruggen slaan' (2012) zijn er zorgen over de effecten van het stelsel op studenten. Enerzijds richten de zorgen zich op de toegankelijkheid van het hoger onderwijs: hebben alle potentiële studenten nog wel de mogelijkheid om te gaan studeren als ze dat willen? Kunnen studenten de studie van hun keus nog doen? Anderzijds zijn er zorgen over de mogelijke druk die het sociaal leenstelsel op de student en diens studiesucces kan leggen: gaan studenten bijvoorbeeld meer werken naast hun studie? Zowel in de samenleving als in de Eerste en Tweede Kamer wordt het debat gevoerd over deze onderwerpen.

¹ CPB, 2020, Effect Wet studievoorschot op toegankelijkheid en leengedrag ([link](#)).

² VVD & PvdA, 2012, Bruggen slaan: Regeerakkoord VVD – PvdA ([link](#)).

Tabel 2.1 Totale beurs in gehele euro's per maand bij instroom (basisbeurs + aanvullende beurs) naar instroomjaar, aanvullende beurs en woonsituatie

	Studenten zonder aanvullende beurs		Studenten met maximale aanvullende beurs	
	Thuiswonend	Uitwonend	Thuiswonend	Uitwonend
2008-2009	92	256	300	483
2009-2010	93	260	305	491
2010-2011	96	266	315	505
2011-2012	96	266	317	507
2012-2013	96	266	318	509
2013-2014	98	272	328	523
2014-2015	100	279	338	537
2015-2016*	0	0	378	378
2016-2017	0	0	384	384
2017-2018	0	0	388	388
2018-2019	0	0	391	391
2019-2020	0	0	396	396

Bron: Wet studiefinanciering 2000 en Rijksbegroting hoofdstuk 8, artikel 11.
* Sinds de invoering van het studievoorschot worden de bedragen jaarlijks per 1 september geactualiseerd.

In dit onderzoek volgen we cohorten leerlingen vanaf de derde klas van de havo of de vierde klas van het vwo om de effecten van het studievoorschot in kaart te brengen. Met deze specifieke afbakening vergelijken we de uitkomsten van opeenvolgende cohorten middelbare scholieren, die allemaal hun keuzes rond doorstroom naar het hoger onderwijs nog moesten maken toen zij voor het eerst in beeld werden gebracht. Het jaar waarin zij instroomden in havo 3 of vwo 4 zou later echter cruciaal blijken voor hun kans om onder het studievoorschot te vallen: iedereen die in 2012 of later is ingestroomd, valt in principe onder het nieuwe stelsel. Met onze methode beogen we, voor deze groep, een zo volledig mogelijk beeld van de effecten van de invoering van het studievoorschot te krijgen. We houden daarbij rekening met mogelijk heterogene effecten naar verschillende achtergrondkenmerken: er zijn uitsplitsingen gemaakt op basis van het gezinsinkomen, het wel of niet aanspraak kunnen maken op de maximale aanvullende beurs, geslacht en migratieachtergrond (zie het volgende hoofdstuk voor een uitgebreide beschrijving van de methode).

3 Methodologie

We kunnen niet simpelweg een vergelijking maken tussen studenten die onder het oude studiefinancieringsstelsel vallen en studenten die onder het studievoorschot vallen. De belangrijkste reden hiervoor is dat potentiële studenten tot op zekere hoogte zelf de timing van hun instroom in het hoger onderwijs kunnen bepalen, en daarmee kunnen beïnvloeden onder welk studiefinancieringsstelsel zij vallen. Het 'boeggolfeffect' laat zien dat dit niet alleen een theoretisch probleem is: in 2014 besloten veel potentiële studenten bijvoorbeeld af te zien van een tussenjaar om zo nog te kunnen instromen in studiejaar 2014-2015.³ Als de studenten die hun studiefinancieringsregime op dergelijke wijze 'manipuleren' afwijken van de gemiddelde instromende student, ontstaat er een zogeheten selectieprobleem. De studenten die onder het

³ Zie bijvoorbeeld ResearchNed, 2018, Monitor beleidsmaatregelen 2017-2018 ([link](#)).

oude stelsel vallen, hebben in dat geval namelijk andere kenmerken dan studenten die onder het studievoorschot vallen.⁴ Een deel van deze kenmerken (zoals motivatie) wordt niet gemeten, maar heeft wel een effect op de te meten uitkomsten. Een simpele vergelijking tussen de uitkomsten van studenten die onder het oude stelsel vallen en studenten die onder het nieuwe stelsel vallen zou daarmee worden vertekend door deze niet-meetbare verschillen. We kunnen dan geen goede inschatting maken van de oorzakelijke (causale) effecten van het studievoorschot. Een tweede reden waarom we niet de uitkomsten vergelijken van studenten die op verschillende momenten zijn ingestroomd in het hoger onderwijs, is dat bij zo'n vergelijking de leerlingen die *niet* naar het hoger onderwijs gaan uit beeld zouden verdwijnen. Als er alleen hogeroponderwijsstudenten worden meegenomen, is het dus onmogelijk om de effecten op de doorstroomkansen vanuit het voortgezet onderwijs te bepalen.

In ons onderzoek nemen we vroege vo-cohorten als uitgangspunt. Omdat het leenstelsel is aangekondigd in oktober 2012, zou ook bij een eenvoudige vergelijking tussen verschillende eindexamencohorten al sprake kunnen zijn van een selectieprobleem.⁵ In ons onderzoek volgen we daarom cohorten vanaf de derde klas van de havo of de vierde klas van het vwo. Leerlingen die in het schooljaar 2011-2012 in havo 3 of vwo 4 zitten, doen – bij het nominaal doorlopen van het voortgezet onderwijs – eindexamen in het schooljaar 2013-2014 en kunnen dan in het collegejaar 2014-2015 instromen in het hoger onderwijs. Leerlingen die een jaar later (in schooljaar 2012-2013) in havo 3 of vwo 4 zitten, kunnen bij een nominaal pad in het collegejaar 2015-2016 instromen in het hoger onderwijs. Beide cohorten waren aan de start van hun schooljaar in havo 3 of vwo 4, in de zomer van respectievelijk 2011 en 2012, nog niet op de hoogte van de ophanden zijnde invoering van het studievoorschot, maar uiteindelijk bleek het 2012-cohort dus een veel grotere kans te hebben om onder dit nieuwe stelsel te vallen dan het 2011-cohort. Door de benodigde specifieke afbakening van cohorten kunnen we onze methode niet goed toepassen op mbo-studenten. In de onderzochte periode hadden veel mbo-4-opleidingen namelijk nog een nominale duur van vier jaar. Met de beschikbare gegevens is niet te achterhalen voor welke opleidingen dit precies gold in een bepaald jaar. Bovendien zouden we studenten bij deze opleidingen moeten volgen vanaf de instroom in het tweede leerjaar, terwijl in de data niet met zekerheid is vast te stellen hoever mbo-studenten zijn met hun opleiding. Het is dus niet goed mogelijk om afzonderlijke mbo-cohorten te definiëren die precies drie jaar zijn verwijderd van hun theoretische doorstroommoment naar het hoger onderwijs.

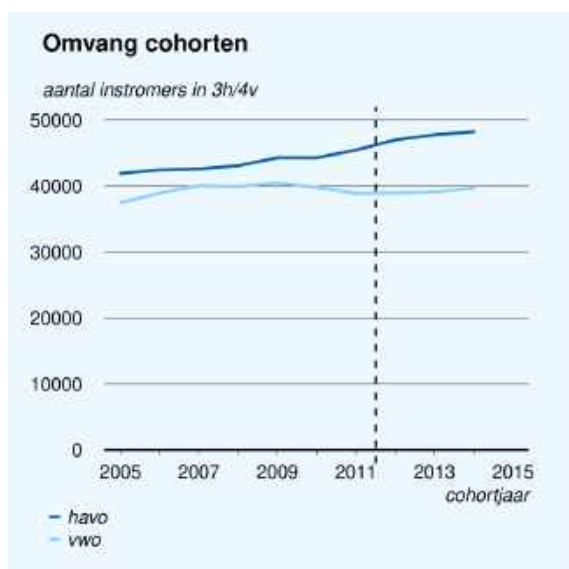
Naast de twee cohorten rond de hervorming, nemen we ook andere cohorten mee om de feitelijke effecten van het studievoorschot te kunnen onderscheiden van generieke trends en tijdelijke gedragsreacties. Bij een een-op-eenvergelijking tussen het 2011- en 2012-cohort, waarbij de uitkomsten van de twee cohorten op verschillende momenten worden gemeten, zouden we geen rekening houden met de mogelijkheid dat er over tijd ook andere ontwikkelingen zijn – niet gerelateerd aan de invoering van het studievoorschot – die de uitkomsten kunnen beïnvloeden. Voorbeelden van dit soort trends zijn een veranderende leerlingpopulatie (bijvoorbeeld als gevolg van migratie) en veranderende macro-economische omstandigheden (conjunctuur). We nemen daarom ook andere cohorten mee om na te gaan of eventuele veranderingen tussen 2011 en 2012 geen onderdeel zijn van trends die al eerder zijn begonnen. Bovendien zouden verschillen tussen het 2011- en 2012-cohort (deels) het gevolg kunnen zijn van gedragsreacties die zich alleen voordoen bij deze specifieke grenscohorten. Het 2011-cohort zal, door het boeggolfeffect, bijvoorbeeld relatief veel studenten bevatten die 'gehaast' zijn doorgestroomd naar het hoger onderwijs. Dit kan zijn weerslag hebben op hun uitkomsten. Verschillen die hieruit voortvloeien zijn echter niet representatief voor

⁴ Dit probleem speelt ook als er, sinds de invoering van het studievoorschot, een (substantiële) selectieve groep potentiële studenten bestaat die er nu van afziet om door te stromen naar het hoger onderwijs, maar onder het oude stelsel wel zou zijn doorgestroomd.

⁵ Een mogelijk (selectief) gedragseffect zou bijvoorbeeld kunnen zijn dat meer middelbare scholieren – als reactie op de aankondiging van het leenstelsel – besluiten om af te stromen naar een lager niveau binnen het voortgezet onderwijs, waarmee de eindexamencohorten van de verschillende onderwijsniveaus door de jaren heen andere kenmerken krijgen.

de structurele effecten⁶ van de Wet studievoorschot: ze komen bij andere cohorten niet voor. Om beide redenen is het van belang om meerdere cohorten mee te nemen, zowel vóór als (waar mogelijk) na de hervorming. In ons onderzoek vertrekken we vanuit de cohortjaren 2005 tot en met 2014, waarmee we in beginsel beschikken over zeven pre-hervormingscohorten en drie post-hervormingscohorten. Hierbij maken we altijd expliciet onderscheid tussen havo- en vwo-cohorten. Figuur 3.1 laat het aantal leerlingen binnen elk van deze cohorten zien. De cijfers zijn gebaseerd op administratieve data van het CBS.

Figuur 3.1 Aantal leerlingen binnen elk havo- en vwo-cohort

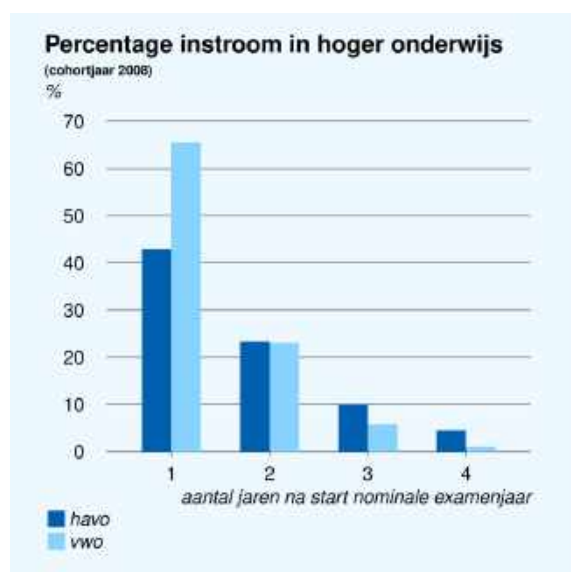
Toelichting: Het cohortjaar geeft aan in welk kalenderjaar de leerling instroomde in havo 3 of vwo 4. Het cohortjaar 2011 bevat bijvoorbeeld de leerlingen die in het schooljaar 2011-2012 zijn ingestroomd in de derde klas van de havo of de vierde klas van het vwo.

Aangezien een deel van de leerlingen ‘vertraagd’ doorstroomt naar het hoger onderwijs, is het belangrijk om niet alleen naar directe doorstroomers te kijken. Als we de uitkomsten uitsluitend zouden meten op het vroegst mogelijke instroommoment in het hoger onderwijs, worden alleen die leerlingen meegeteld die binnen drie jaar na hun cohortjaar (oftewel: direct/nominaal) zijn doorgestroomd. Door het boeggolfeffect is dat problematisch bij het meten van studie-uitkomsten, omdat de direct doorstuderende cohorten voor en na de hervorming waarschijnlijk niet vergelijkbaar zijn (zie boven). Bovendien wordt, bij het meten van doorstroomkansen, in dat geval voorbijgegaan aan het substantiële aandeel leerlingen – met name binnen de havo 3-groep – dat pas later doorstroomt, bijvoorbeeld als gevolg van zittenblijven, doorstroom van havo naar vwo, of het nemen van een tussenjaar. Ook deze ‘indirecte’ doorstroomers willen we zoveel mogelijk meenemen. Dit kunnen we doen door ook uitkomsten op latere meetmomenten in de analyse te betrekken. Hier lopen we echter aan tegen het feit dat de invoering van het studievoorschot nog vrij recent is. Havo 3-leerlingen uit 2014 kunnen bijvoorbeeld op zijn vroegst na het schooljaar 2016-2017 doorstromen naar het hbo. We beschikken over onderwijsdata tot en met studiejaar 2018-2019, en kunnen dus alleen die leerlingen uit het 2014-cohort observeren die direct of een jaar na afloop van hun nominale examenjaar zijn doorgestroomd (instroom in 2017 of in 2018). Voor een eerlijke vergelijking tussen de verschillende cohorten moeten we elk cohort evenveel tijd geven om door te stromen. Om het 2014-cohort mee te kunnen nemen, zouden we dus per definitie ook voor *alle* eerdere cohortjaren uitsluitend naar de doorstroom ‘nominaal’ en ‘nominaal + 1’ moeten kijken. Als we ook de uitkomsten van een doorstroomjaar later nog willen meenemen, verdwijnt dit laatste cohort uit de analyses. We verliezen dus een post-hervormingscohort met elk extra jaar waarmee we de meetperiode verlengen.

⁶ Dit betekent uiteraard niet dat de gedragsreacties van de grenscohorten geen langetermijneffecten op hun *eigen* uitkomsten kunnen hebben.

In ons onderzoek richten we ons op de doorstroom binnen drie jaar na de start van het nominale examenjaar (oftewel binnen vijf jaar na instroom in havo 3 of vwo 4). Figuur 3.2 laat, voor de eerste vier jaren na de start van het nominale examenjaar, zien hoeveel procent van de leerlingen uit het 2008-cohort is doorgestroomd naar het hoger onderwijs.⁷ Twee derde van de vwo'ers uit dit cohort stroomde direct door: zij zijn meteen in het collegejaar 2011-2012 ingestroomd in het hoger onderwijs (oftewel drie jaar na de instroom in havo 3 of vwo 4). Bij de havisten gaat het om minder dan de helft van de leerlingen (42%). Als we bij het meten van de uitkomsten alleen naar de directe doorstroom zouden kijken, zouden we in dit voorbeeld onze resultaten dus baseren op een minderheid van de leerlingen uit het havo-cohort. Uit de figuur blijkt verder dat circa 20% van zowel het havo- als het vwo-cohort uit 2008 met één jaar vertraging is doorgestroomd (i.e. in het collegejaar 2012-2013). Deze leerlingen zijn een keer blijven zitten in de laatste jaren van het vo of hebben een tussenjaar genomen voordat zij doorstroomden naar het hoger onderwijs. De toegevoegde waarde van het toevoegen van dit tweede jaar is daarmee aanzienlijk. Nog eens 10% van de havisten stroomt met twee jaar vertraging door. Dit kunnen onder meer leerlingen zijn die na het behalen van hun havodiploma eerst het vwo zijn gaan doen ('stapelen'), eerst een tweejarige mbo-opleiding hebben gedaan, of een keer zijn blijven zitten/gezakt zijn voor het eindexamen en daarna nog een tussenjaar hebben genomen. Ook deze groep is nog substantieel en interessant genoeg om een verlenging van de meetperiode te rechtvaardigen. De toegevoegde waarde van het vierde post-examenjaar blijkt ten slotte zeer beperkt (4% doorstromers bij de havo, 1% doorstromers bij het vwo). We richten ons daarom op de doorstroom binnen drie jaar na de start van het nominale examenjaar, oftewel uiterlijk vijf jaar na de instroom in havo 3 of vwo 4. Ten opzichte van de directe doorstroom geven we leerlingen dus twee jaar extra de tijd om door te stromen: daarmee is 2013 het laatste cohortjaar waarvoor uitkomsten beschikbaar zijn (zie boven).

Figuur 3.2 Percentage leerlingen (cohortjaar 2008) dat instroomt in het hoger onderwijs, naar aantal jaren na de start van het nominale examenjaar

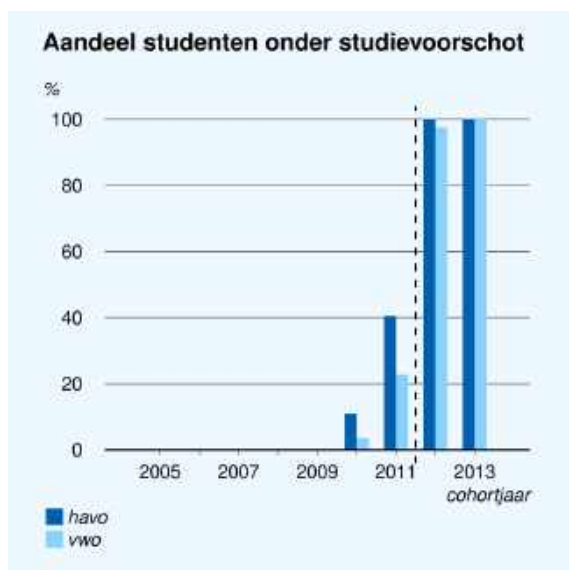

Vanaf cohortjaar 2012 valt (bijna) iedereen onder het studievoorschot, in cohortjaren 2010 en 2011 een klein deel. Figuur 3.3 laat voor elk cohortjaar het percentage studenten binnen onze sample zien dat onder het studievoorschot valt. Afgezien van een enkele versneller is dit, zoals verwacht, het geval voor iedereen die vanaf 2012 instroomde in havo 3 of vwo 4. In de twee cohortjaren vóór 2012 is het beeld echter gemengd: zo stroomde 40% van de havisten en 23% van de vwo'ers uit het 2011-cohort – die bij een nominaal pad allemaal onder het oude stelsel zouden vallen – pas in 2015 of 2016 door naar het hoger onderwijs. Doordat niet iedereen direct doorstroomt naar het hoger onderwijs, kunnen er (vooral) in cohortjaar 2011 dus al beperkte

⁷ Ter illustratie bekijken we hier slechts één cohort. Voor andere cohorten is het patroon echter vergelijkbaar (zie paragraaf 4.1).

effecten van het studievoorschot zichtbaar zijn in onze uitkomsten. Dit is belangrijk voor de interpretatie van de figuren in hoofdstuk 4: als er in de twee cohortjaren vóór 2012 al een verandering zichtbaar is, die daarna wordt doorgezet, kan dit niet zonder meer worden gezien als onderdeel van een generieke trend. Tot en met cohortjaar 2009 valt echter iedereen in onze sample per definitie onder het oude studiefinancieringsstelsel. Veranderingen tussen 2005 en 2009 zijn dus een belangrijke indicatie voor trends die los staan van de invoering van het studievoorschot.

Figuur 3.3 Percentage studenten (doorgestroomd binnen vijf jaar na instroom in havo 3 of vwo 4) dat onder het studievoorschot valt, naar cohortjaar

We richten ons hoofdzakelijk op uitkomsten gedurende (of voor aanvang van) het eerste studiejaar: de beschikbare data staan ons op dit moment nog niet toe om naar langetermijnuitkomsten te kijken. Een leerling wordt gezien als instromer in het hoger onderwijs als hij of zij voor het eerst een hoofdschrijving heeft in het hbo of wo. Vervolgens bekijken we diverse uitkomsten gedurende het hoger onderwijs, die we uiteraard alleen kunnen observeren voor personen die daadwerkelijk naar het hoger onderwijs zijn gegaan. Hierbij richten we ons op die leerlingen die uiterlijk vijf jaar na de instroom in havo 3 of vwo 4 doorstromen naar het hoger onderwijs (zie boven), en kijken we binnen deze sample vooral naar uitkomsten die betrekking hebben op het studiejaar van ho-instroom. Onderstaand kader beschrijft puntsgewijs hoe deze uitkomsten zijn gedefinieerd.

Om te onderzoeken of de effecten van het studievoorschot verschillen tussen groepen, hebben we uitsplitsingen gemaakt naar verschillende achtergrondkenmerken. De eerste vraag is of de effecten anders zijn voor potentiële studenten die in aanmerking komen voor de maximale aanvullende beurs. Deze groep wordt normaal gesproken als kwetsbaar gezien, maar is door de verhoging van de maximale aanvullende beurs tegelijkertijd het meest gecompenseerd voor het wegvallen van de basisbeurs. Een belangrijke vraag daarbij is of de toegankelijkheid van het hoger onderwijs voor deze potentiële studenten behouden is gebleven. Omdat alleen van studenten die expliciet een aanvullende beurs aanvragen bij DUO bekend is in hoeverre zij hier daadwerkelijk aanspraak op maken, gebruiken we voor alle leerlingen – ook voor hen die niet naar het hoger onderwijs gaan – een benadering (*proxy*) op basis van het inkomen van de juridische ouders.⁸ Ten tweede maken we een tweetal uitsplitsingen die raken aan de discussies rond kansengelijkheid: we kijken of er verschillen zijn naar de migratieachtergrond van de leerling en het inkomen van het gezin waarin de leerling woonde ten tijde van de instroom in havo 3 of vwo 4. Voor het inkomen richten we ons daarbij specifiek op

⁸ In tabel B.1 (bijlage) beschrijven we voor alle achtergrondkenmerken hoe deze gedefinieerd zijn.

het huishoudinkomen – en niet op het inkomen van de juridische ouders – omdat dat waarschijnlijk een betere maat is voor de relevante en actuele leefomstandigheden van de leerling.⁹ Als laatste maken we een uitsplitsing naar geslacht: zijn de effecten voor mannen anders dan voor vrouwen?

Definities ho-uitkomsten

- **Studiekeuze** (op basis van eerste inschrijving):
 - soort hoger onderwijs (hbo of wo)
 - gekozen studierichting (CROHO-onderdelen)
- **Woon- en werkgedrag**:
 - woonsituatie (thuiswonend als de student halverwege het studiejaar^(a) één huishouden vormde met de vader en/of moeder)
 - afstand van ouderlijk huis naar ho-instelling (afstand tussen adres in havo 3 of vwo 4 en het adres van de ho-vestiging waar de student instroomt)
 - aandeel studenten met een baan (heeft de student ergens in de periode september-januari in het studiejaar van instroom een baan?)
 - aantal uur werk (voor de werkende studenten het gemiddeld aantal gewerkte uren per maand gedurende de periode september-januari in het studiejaar van instroom)
- Bedragen **studiefinanciering** in oktober in het studiejaar van instroom (als de student niet voorkomt in het DUO-studiefinancieringsbestand zijn de bedragen o):
 - basisbeurs
 - aanvullende beurs
 - lening
 - collegegeldkrediet
- **Studiesucces** (vergelijking tussen inschrijving studiejaar instroom en situatie een jaar later):
 - uitval (student komt een jaar na instroom niet meer voor in het hoger onderwijs)
 - doorstuderen (student studeert een jaar na instroom aan dezelfde opleiding en instelling).

^(a) De peildatum is 1 januari voor studenten die zijn gestart tussen september en december en 1 juni voor het kleine aantal studenten dat later is gestart. Omdat het mogelijk is dat de hervorming vooral een effect heeft gehad op de timing van de verhuisbeweging, meten we deze specifieke uitkomst ook gedurende het tweede studiejaar. In dat geval verliezen we echter wel een extra cohortjaar.

Alle achtergrondkenmerken hebben een stabiele ontwikkeling rond het hervormingsjaar. In de bijlage laten we voor de genoemde achtergrondkenmerken de ontwikkeling over tijd zien. Geen van de onderzochte variabelen vertoont onverklaarbare veranderingen rond het hervormingsjaar die de analyse zouden kunnen vertekenen.¹⁰ Wel zijn er generieke trends zichtbaar, zoals een stijging van het percentage leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond (tweede generatie), wat van invloed kan zijn op de uitkomstvariabelen. De cohorten zijn dus vergelijkbaar, mits de uitkomsten rond de hervorming altijd worden gezien in het licht van eventuele omliggende trends.

⁹ Het huishoudinkomen zal vooral afwijken van het inkomen van de juridische ouders indien sprake is van een gebroken of samengesteld gezin. De leefomstandigheden binnen het actuele huishouden kunnen langs verschillende wegen relevant zijn voor onderwijsbeslissingen en -uitkomsten. Denk hierbij aan de ontvangen ondersteuning/begeleiding, maar ook bijvoorbeeld aan de bijgebrachte normen ten aanzien van studeren. Hiervoor is het belangrijk wat het kind meekrijgt vanuit zijn huidige thussituatie.

¹⁰ De grootste jaar-op-jaarverschuivingen zijn te zien bij het percentage leerlingen dat in aanmerking komt voor de maximale aanvullende beurs: met name de daling na cohortjaar 2012 valt op (de stijging tussen 2009 en 2010 komt door de overgang van bruto-inkomen op belastbaar inkomen, zie tabel B.1). Die daling valt te verklaren door een verlaging van de vrije voet in 2016.

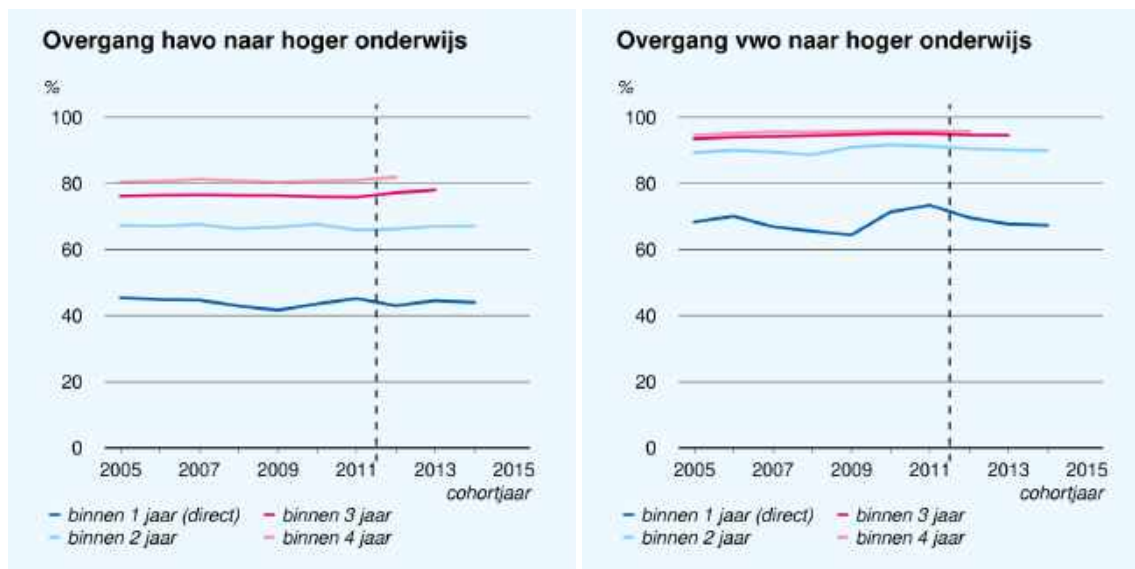
4 Resultaten

4.1 Toegankelijkheid

We meten de toegankelijkheid van het hoger onderwijs door te kijken naar de doorstroomkansen van verschillende cohorten vo-leerlingen. Is de kans dat een leerling uit havo 3 of vwo 4 doorstroomt naar het hoger onderwijs anders na de invoering van het studievoorschot? Hierbij wordt ook gekeken naar eventuele effecten van het studievoorschot op de doorstroomkansen van specifieke groepen (naar inkomen, geslacht en migratieachtergrond).

In de directe doorstroomkans is een ‘boeggolf’ zichtbaar, maar die verdwijnt als gekeken wordt naar de doorstroom binnen drie jaar. In figuur 4.1 zijn de doorstroomkansen voor havisten (links) en vwo'ers (rechts) weergegeven, voor één, twee, drie en vier jaar na de start van het nominale examenjaar. De donkerblauwe lijnen meten de doorstroom binnen een jaar (oftewel de directe doorstroom): dit is de kans dat een leerling drie jaar na instroom in havo 3 of vwo 4 doorstroomt naar het hoger onderwijs. Deze directe doorstroom ligt voor het cohort van 2011 – het laatste cohort dat kan instromen vóór de invoering van het studievoorschot – aanzienlijk hoger dan de directe doorstroom van het cohort 2012. Veel leerlingen uit het 2011-cohort die normaliter na hun eindexamen een tussenjaar zouden hebben genomen, hebben er hoogstwaarschijnlijk voor gekozen hiervan af te zien, om zo nog onder de oude studiefinancieringsregeling te vallen. Als we dezelfde cohorten langer de tijd geven om door te stromen naar het hoger onderwijs en kijken naar de doorstroom binnen twee, drie of vier jaar, verdwijnt dit boeggolfeffect. Dit betekent dat de extra directe instroom van de boeggolf voornamelijk bestaat uit studenten die anders (als het studievoorschot niet zou zijn ingevoerd) één of meerdere jaren later zouden zijn ingestroomd. Drie jaar na de start van het nominale examenjaar is er geen daling van de cumulatieve doorstroomkansen meer zichtbaar (zie de felroze lijn). Op basis hiervan concluderen we dat er geen negatief effect van de invoering van het studievoorschot is op de kans om vanuit het voortgezet onderwijs door te stromen naar het hoger onderwijs. De doorstroom binnen drie jaar wordt ook gebruikt bij de afbakening van de studentenpopulaties in de volgende paragrafen: daar gaan we steeds uit van de groep die uiterlijk vijf jaar na de instroom in havo 3 of vwo 4, oftewel maximaal drie jaar na de start van het nominale examenjaar, is doorgestroomd (zie ook hoofdstuk 3).

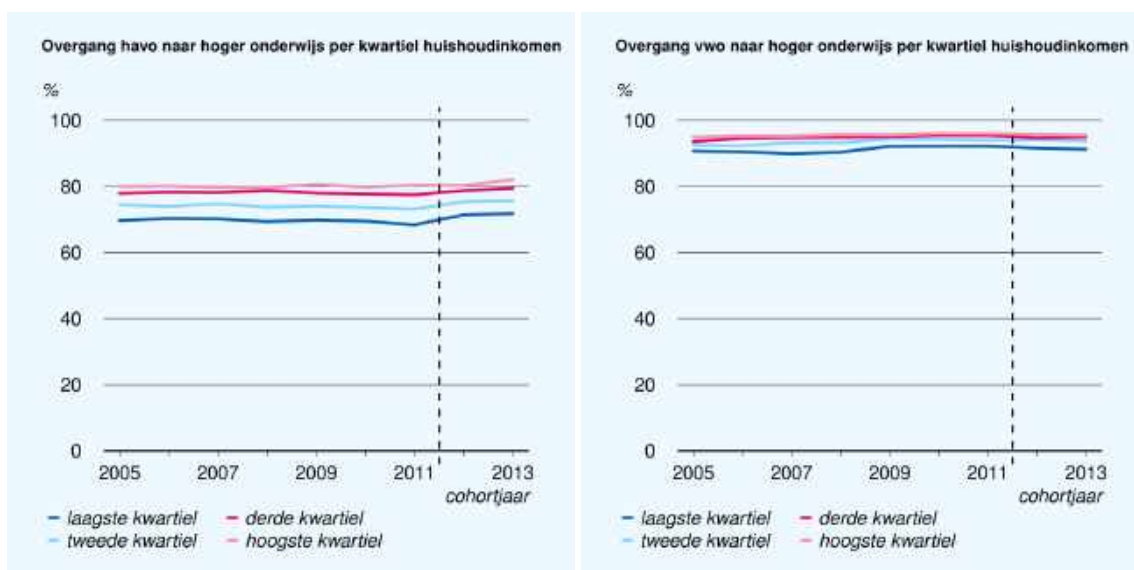
Figuur 4.1 Cumulatieve doorstroomkansen naar het hoger onderwijs 1-4 jaar na de start van het nominale examenjaar in de havo (links) en het vwo (rechts), naar cohortjaar

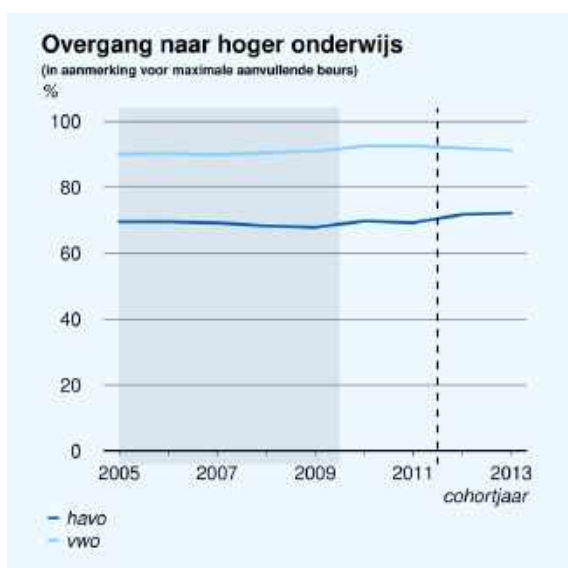
Ook voor leerlingen uit lagere inkomensgroepen is de kans om door te stromen na de invoering van het studievoorschot niet gedaald. In figuur 4.2 is de doorstroomkans binnen drie jaar weergegeven voor de overgang van de havo (links) en het vwo (rechts) naar het hoger onderwijs, uitgesplitst naar het huishoudinkomen. De doorstroomkans varieert zowel vóór als na de invoering van het studievoorschot met het inkomen: bij de havo is de kans om door te stromen voor leerlingen uit gezinnen in het laagste inkomenskwartiel ongeveer 10%-punt lager dan voor leerlingen uit gezinnen in het hoogste inkomenskwartiel; voor leerlingen in het vwo-cohort bedraagt het verschil ongeveer 5%-punt. De invoering van het studievoorschot heeft, ongeacht het huishoudinkomen, geen negatief effect gehad op deze doorstroomkansen.¹¹ Hieraan gerelateerd zien we ook voor de leerlingen die op basis van het ouderlijk inkomen in aanmerking zouden komen voor de maximale aanvullende beurs, en daarmee grotendeels gecompenseerd worden voor de invoering van het studievoorschot (zie tabel 2.1), geen daling van de doorstroomkansen (figuur 4.3).

¹¹ De verschillen tussen de inkomensgroepen zijn dus min of meer constant gebleven.

Figuur 4.2 Percentage leerlingen dat binnen drie jaar doorstroomt naar het hoger onderwijs vanuit de havo (links) en het vwo (rechts) per inkomenskwartiel, naar cohortjaar

Figuur 4.3 Percentage havo- en vwo-leerlingen met aanspraak op de maximale aanvullende beurs dat binnen drie jaar doorstroomt naar het hoger onderwijs, naar cohortjaar

Noot: Tot en met cohortjaar 2009 is de proxy voor aanspraak op de maximale aanvullende beurs minder betrouwbaar door het gebruik van een ander inkomensbegrip (zie tabel B.1). De periode 2005-2009 is daarom donkerder gekleurd. Omdat de uitkomstvariabelen geen noemenswaardig ander patroon vertonen in deze periode, zien we hier – met het oog op leesbaarheid – in verdere figuren vanaf

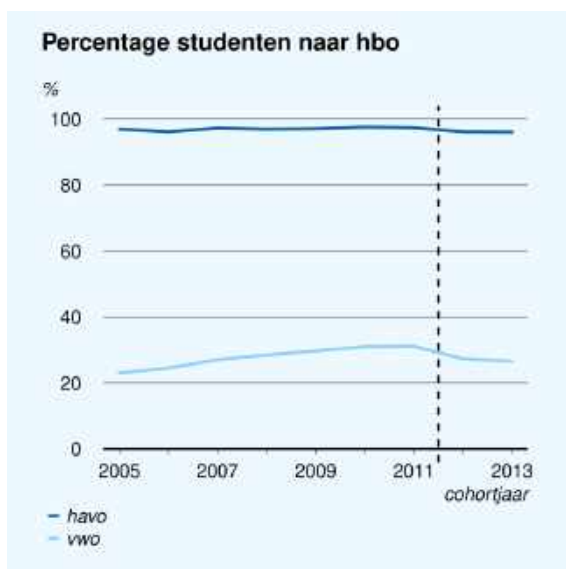
Ook naar geslacht en migratieachtergrond zijn de verschillen in de doorstroomkansen niet groter of kleiner geworden door het studievoorschot. Er zijn verschillen in doorstroomkansen tussen subgroepen: vrouwen hebben een grotere kans om door te stromen naar het hoger onderwijs, net als leerlingen zonder migratieachtergrond. Deze verschillen worden echter niet groter of kleiner na invoering van het studievoorschot. Op basis van de resultaten in deze paragraaf concluderen we dan ook dat voor havo- en vwo-leerlingen de toegankelijkheid van het hoger onderwijs niet minder is geworden sinds de invoering van het studievoorschot.

4.2 Studiekeuze

Het is mogelijk dat studenten, als gevolg van de invoering van het studievoorschot, andere studiekeuzes maken. Er zijn verschillende manieren denkbaar waarop de invoering van het studievoorschot de studiekeuze kan beïnvloeden. Een mogelijkheid is dat een deel van de aankomende studenten ervoor kiest om niet de studie te gaan doen die ze eigenlijk zouden willen doen, maar voor een studie kiest waarbij ze voor hun gevoel meer zekerheid hebben dat de uiteindelijke studielening kan worden terugbetaald. Dit kan bijvoorbeeld een studie op hbo- in plaats van wo-niveau zijn als studenten hun slagingskans daar hoger inschatten. Of er wordt gekozen voor een studie in een studierichting waarvan de arbeidsmarktperspectieven beter lijken dan voor de studierichting die oorspronkelijk de voorkeur had.

Het percentage studenten dat kiest voor het hbo in plaats van voor het wo is niet gestegen. In figuur 4.4 is het percentage havo- en vwo-leerlingen weergegeven dat instroomt in het hbo, als aandeel van hun totale instroom (binnen drie jaar) in het hoger onderwijs.¹² Zowel bij de havisten als bij de vwo'ers is na de hervorming geen stijging te zien van het percentage studenten dat naar het hbo gaat; als er al iets van een verandering aanwijsbaar is, is het zelfs een lichte daling van deze aandelen. De invoering van het studievoorschot heeft er dus niet voor gezorgd dat studenten minder vaak voor de universiteit kiezen.

Figuur 4.4 Percentage studenten (doorgestroomd binnen drie jaar na de start van het nominale havo- of vwo-examenjaar) dat instroomt in het hbo, naar cohortjaar

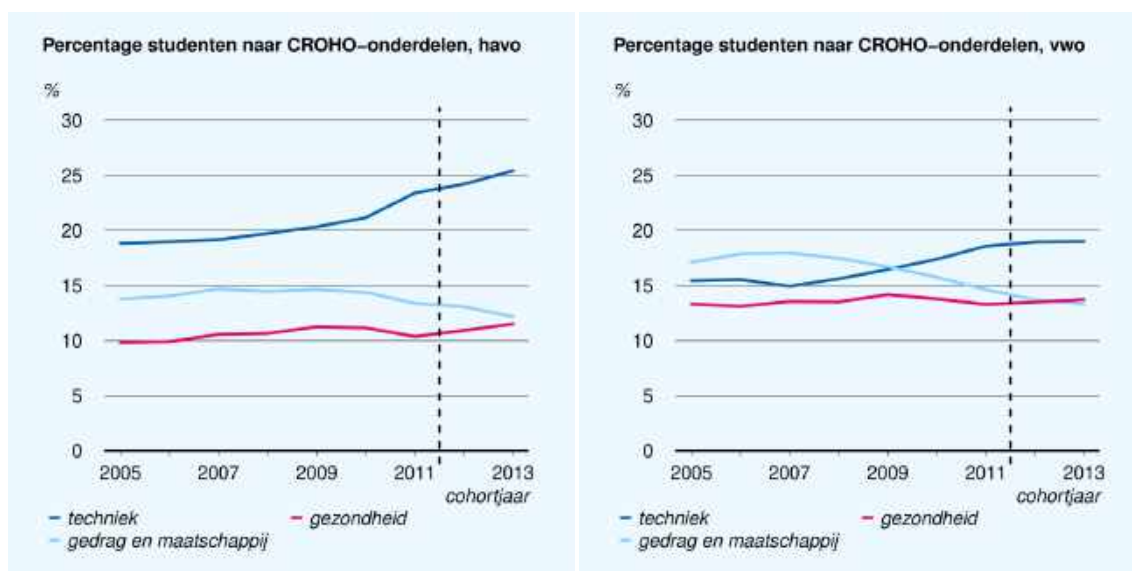

Studenten zijn door de invoering van het studievoorschot niet voor andere opleidingsrichtingen gaan kiezen. Om inzicht te krijgen in de verdere studiekeuze van studenten hebben we gekeken naar de instroom van studenten in de verschillende CROHO-onderdelen (dit zijn clusters van opleidingen). Figuur 4.5 laat ter illustratie de ontwikkeling zien van de instroom in de CROHO-onderdelen techniek, gedrag & maatschappij en gezondheid als percentage van de totale instroom (havo links, vwo rechts). In deze figuur is variatie over de tijd zichtbaar, zoals een stijging van het aandeel studenten in het CROHO-onderdeel techniek en een golfbeweging in het percentage studenten dat kiest voor gedrag & maatschappij. Ook in andere CROHO-onderdelen (die hier niet zijn weergegeven) vinden ontwikkelingen plaats, zoals een daling van het aandeel

¹² Omdat we ons richten op studenten die binnen drie jaar na de start van hun nominale examenjaar zijn ingestroomd in het hoger onderwijs, zijn (nominale) havo-ge-diplomeerden ook in de gelegenheid om eerst op te stromen naar het vwo en vervolgens (direct) door te stromen naar het wo. Het percentage doorstuderende havisten dat instroomt in het hbo hoeft daardoor niet 100% te zijn.

studenten dat kiest voor een opleiding in het CROHO-onderdeel economie en een stijging van vwo'ers die instromen in het CROHO-onderdeel sectoroverstijgend. Deze (soms niet-lineaire) fluctuaties doen zich zowel vóór als na de invoering van het studievoorschot voor: er zijn sinds de hervorming geen extra grote verschuivingen van/naar specifieke sectoren aanwijsbaar. Het studievoorschot lijkt dus geen invloed te hebben gehad op de studierichting die gekozen wordt.

Figuur 4.5 Percentage studenten dat instroomt in verschillende opleidingsrichtingen vanuit de havo (links) en het vwo (rechts), naar cohortjaar

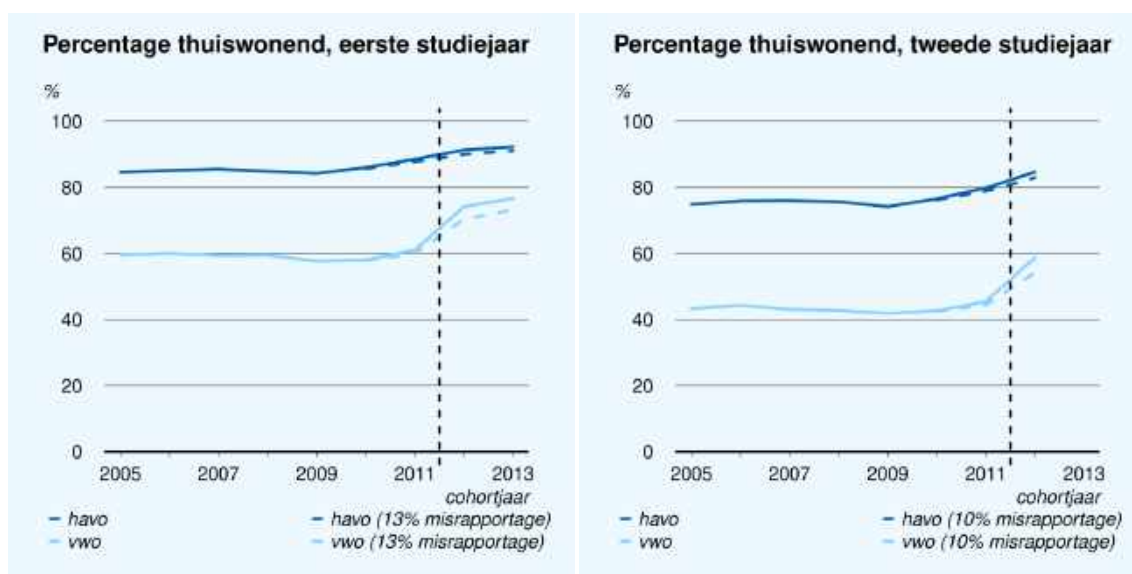
4.3 Woon- en werkgedrag

Een denkbare gedragsreactie op de invoering van het studievoorschot is dat meer studenten thuis blijven wonen of een bijbaan nemen. Het wegvallen van de basisbeurs impliceert voor de meeste studenten een financiële klap (zie tabel 2.1), die zij op verschillende manieren kunnen opvangen – bijvoorbeeld door andere woon- en werkbeslissingen te maken. Een mogelijkheid is dat studenten die voornemens waren om uit huis te gaan nu vaker bij hun ouders blijven wonen tijdens (een deel van) hun studie. Hier speelt ook mee dat, door het wegvallen van de hogere beurs voor uitwonende studenten, het financieel nog onaantrekkelijker is geworden om uit huis te gaan. Als meer studenten ‘gedwongen’ thuis blijven wonen, kan dat reden zijn tot zorg. Een mogelijk effect kan bijvoorbeeld zijn dat een student die normaliter uit huis zou gaan zich nu vaker genooddaakt ziet om te kiezen voor een instelling die dichtbij het ouderlijk huis ligt, maar minder goed past bij de voorkeuren en vaardigheden van de student. Of de beslissing om thuis te blijven wonen gaat gepaard met een grotere reisafstand tot de gekozen onderwijsinstelling, wat betekent dat de student minder tijd heeft voor studie en/of ontspanning. Ook kan het zijn dat studenten vaker besluiten om een bijbaan te nemen (of meer uren te werken) om de studie te bekostigen, wat eveneens ten koste gaat van de tijd voor andere dingen. Het is denkbaar dat daarmee de studieprestaties onder druk komen te staan.

Het percentage als thuiswonend geregistreerde eerstejaarsstudenten is gestegen, vooral voor vwo-gediplomeerden. Figuur 4.6 (links) laat zien dat er in recente jaren een stijging te zien is in het percentage studenten dat halverwege het eerste studiejaar nog bij minstens één van de ouders woont. Bij de havisten (doorgetrokken donkerblauwe lijn) was het aandeel thuiswonende studenten altijd al relatief hoog en stijgt het verder licht vanaf 2010. Gezien het oplopende percentage havisten dat onder het studievoorschot valt (zie hoofdstuk 3), zou dit kunnen duiden op een klein effect. Bij de vwo'ers (doorgetrokken lichtblauwe lijn) is het verschil groter: daar springt het percentage thuiswonende studenten met ongeveer 15%-punt omhoog na de

invoering van het studievoorschot. In het tweede studiejaar wonen er minder studenten thuis dan in het eerste studiejaar. Voor vwo-gediplomeerden is echter nog steeds een stijging van circa 13%-punt te zien tussen de cohortjaren 2011 en 2012 (zie figuur 4.6 rechts, doorgetrokken lichtblauwe lijn). Op het oog lijkt deze sprong een direct gevolg van de hervorming: door het wegvallen van de hogere basisbeurs voor uitwonende studenten is het immers relatief duurder geworden om op kamers te gaan. Dat er ook in het tweede jaar nog verschillen zijn tussen cohorten, suggereert dat deze groep studenten de verhuisbeweging daadwerkelijk voor langere tijd heeft uitgesteld als gevolg van de hogere kosten – ze zijn niet na een succesvol eerste studiejaar alsnog massaal uit huis gegaan. Analyses naar inkomenskwartiel laten zien dat het verschil niet uitsluitend gedreven wordt door studenten uit lage inkomensgezinnen.¹³

Figuur 4.6 Percentage studenten dat als thuiswonend staat geregistreerd in het eerste studiejaar (links) en het tweede studiejaar (rechts), naar cohortjaar

Doordat het studievoorschot geen onderscheid maakt tussen uitwonende en thuiswonende studenten, hebben studenten geen prikkel meer om zich te registreren als uitwonend, waardoor het percentage thuiswonende studenten vertekend is. Uitwonende studenten hebben sinds het verdwijnen van de hogere beurs voor uitwonenden geen financiële prikkel meer om hun verhuizing (tijdig) te registreren bij de gemeente. Uit de Landelijke Monitor Studentenhuisvesting (LMS) 2019¹⁴ blijkt dat hierdoor het percentage thuiswonenden wordt overschat indien gebruik wordt gemaakt van registerdata. Volgens de LMS heeft, sinds de invoering van het studievoorschot, 13% van de uitwonende eerstejaars bachelorstudenten in Nederland zich niet als uitwonend bij de gemeente geregistreerd; onder tweedejaarsstudenten betreft dit 10% van de uitwonende studenten. De stippellijnen in figuur 4.6 bevatten daarom gecorrigeerde reeksen op basis van de genoemde LMS-percentages.¹⁵ Bij de vwo'ers is na correctie nog steeds een sprong in het aandeel thuiswonende studenten te zien, wat overeenkomt met de conclusies in de LMS voor eerstejaars universitaire studenten. Ook vóór de invoering van het studievoorschot was er echter sprake van vertekening, omdat er toen fraude werd gepleegd door sommige studenten: zij woonden in werkelijkheid bij hun ouders, maar registreerden zich als uitwonend om zo een hogere beurs te kunnen ontvangen.¹⁶ Deze prikkel tot fraude – die met de invoering van het studievoorschot ook is verdwenen – leidt tot een onderschatting van het percentage

¹³ Bij het vwo zijn de effecten zelfs het grootst binnen het hoogste inkomenskwartiel. Hier kan meespelen dat zij vóór de invoering van het studievoorschot vaker uitwonend waren, waardoor er binnen deze groep meer ruimte was voor aanpassingen.

¹⁴ ABF Research, 2019, Landelijke Monitor Studentenhuisvesting 2019 ([link](#)).

¹⁵ We passen deze correctie alleen toe op de cijfers van studenten die onder het studievoorschot vallen: vóór de invoering van het studievoorschot bedroeg de misrapportage nagenoeg 0%.

¹⁶ Zie bijvoorbeeld NOS (2015) ([link](#)).

thuiswonende studenten onder de pre-hervormingscohorten. Omdat daarnaast de (geschatte) misrapportagepercentages uit de LMS met de nodige onzekerheid zijn omgeven,¹⁷ is het al met al onzeker wat de 'echte' effecten van het studievoorschot op het woongedrag zijn.

De afstand tussen het ouderlijk huis en de onderwijsinstelling is niet veranderd. Als studenten daadwerkelijk langer thuis blijven wonen, zou dat kunnen beïnvloeden aan welke onderwijsinstelling zij gaan studeren: een onderwijsinstelling op grote afstand van het ouderlijk huis wordt dan minder aantrekkelijk. Figuur 4.7 laat de gemiddelde hemelsbrede afstand zien tussen de gekozen instelling (in het eerste jaar van het hoger onderwijs) en de woning waar de student ingeschreven stond ten tijde van de instroom in havo 3 of vwo 4. Voor zowel havo- als vwo-gediplomeerden is deze afstand door de jaren heen nauwelijks veranderd. Dit suggereert dat de instellingskeuze onveranderd is: studenten zijn niet dichterbij hun ouderlijk huis gaan studeren. In combinatie met het (in de data) gedaalde percentage uitwonenden onder vwo'ers impliceert dit een toename in hun gemiddelde reisafstand en reistijd. Dit is echter niet goed te kwantificeren omdat onduidelijk is hoe groot de registratieproblemen precies zijn.

Figuur 4.7 Gemiddelde afstand tussen de gekozen hogeronderwijsinstelling in het eerste studiejaar en het ouderlijk huis, naar cohortjaar

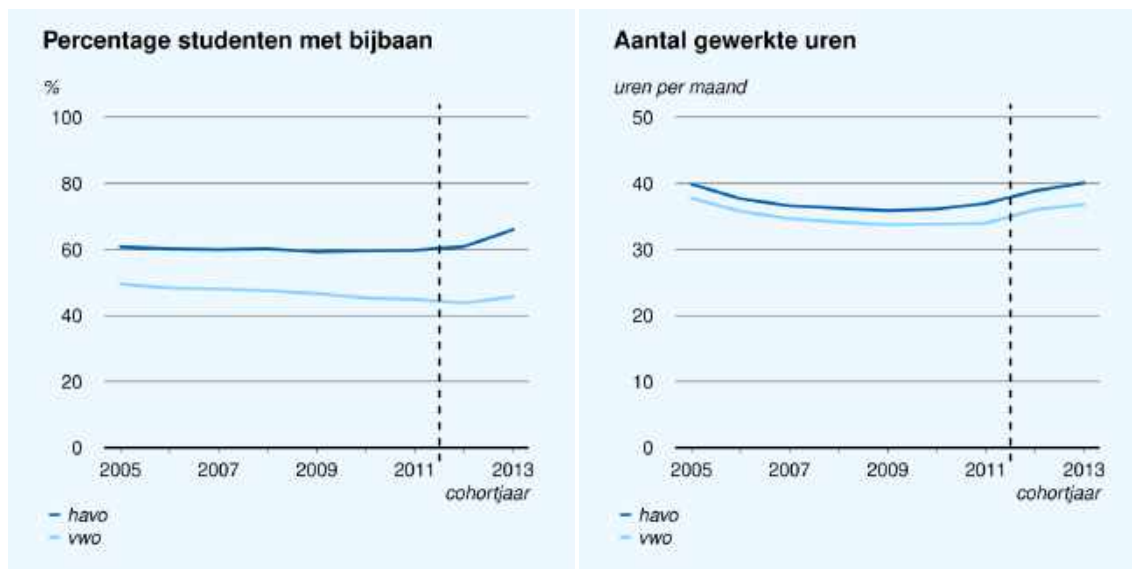
Er zijn geen evidente effecten van het studievoorschot op de arbeidsparticipatie en het aantal gewerkte uren. Figuur 4.8 (links) laat het percentage eerstejaarsstudenten met een bijbaan zien. Dit percentage wijkt alleen in cohortjaar 2013 noemenswaardig af van de trend: in cohortjaar 2012 zijn nog geen veranderingen zichtbaar. De stijging in het laatste jaar is hoogstwaarschijnlijk vooral het gevolg van een aantrekkende economie, en niet zozeer een effect van het studievoorschot.¹⁸ Het gemiddeld aantal gewerkte uren van de studenten met een bijbaan (figuur 4.8, rechts) vertoont tussen de cohortjaren 2005 en 2013 een duidelijk golfpatroon. Hoewel we niet kunnen uitsluiten dat macro-economische omstandigheden ook hier een

¹⁷ Als de misrapportage in het eerste (tweede) studiejaar in werkelijkheid 35% (30%) zou bedragen, zou er – geen rekening houdend met fraude – onder vwo-gediplomeerden geen stijging meer zichtbaar zijn in het gecorrigeerde percentage thuiswonende studenten.

¹⁸ Het peiljaar ligt voor eerstejaarsstudenten drie tot vijf jaar na het cohortjaar: we meten de arbeidsmarktsituatie van het 2013-cohort dus (hoofdzakelijk) in het najaar van 2016, 2017 en 2018. Als we kijken naar de arbeidsparticipatie in het tweede studiejaar (waarmee het peiljaar met een jaar verschuift en de jaren 2016-2018 dus relevant worden voor de arbeidsmarktsituatie van het 2012-cohort), blijkt de opleving van het percentage studenten met een bijbaan ineens zichtbaar in cohortjaar 2012. Het is onwaarschijnlijk dat dit een effect is van het studievoorschot: in het eerste studiejaar was er immers nog helemaal geen sprake van een participatiestijging bij het 2012-cohort. Waarschijnlijker is dat de stijging een kalendereffect is, waarbij het aandeel studenten met een bijbaan in de meest recente peiljaren (2016-2018) hoger ligt dan voorheen – ongeacht het cohort- en studiejaar. Dit patroon past bij de aantrekkende arbeidsmarkt in de afgelopen jaren. Analooq hieraan ligt het voor de hand dat de participatiestijging bij het 2013-cohort in figuur 4.8 ook (vooral) een kalendereffect is, en geen cohorteffect.

belangrijke rol spelen, kan de geleidelijke stijging bij de havo (sinds cohortjaar 2010) en de plotselinge toename bij het vwo (sinds cohortjaar 2012) ook (deels) het effect zijn van de invoering van het studievoorschot. In dat geval zijn de effecten echter zeer klein: met een toename van maximaal vier uur per maand wordt er op weekbasis nog geen uur extra gewerkt.

Figuur 4.8 Percentage eerstejaarsstudenten met een bijbaan (links) en gemiddeld aantal gewerkte uren per maand voor studenten met een bijbaan (rechts), naar cohortjaar

4.4 Gebruik studiefinanciering

De invoering van het studievoorschot leidt naar verwachting tot een toename in het gebruik van de leenfaciliteiten. Studenten verliezen in het nieuwe stelsel de basisbeurs. Het ligt voor de hand dat een flink aantal studenten dit verlies in elk geval deels opvangt door (meer) te lenen bij DUO. Studenten die recht hebben op de aanvullende beurs zijn tegelijkertijd, door de verhoging van de maximale aanvullende beurs, (deels) gecompenseerd voor het wegvallen van de basisbeurs. Voor lage inkomensgroepen kan dit de noodzaak om extra te lenen verminderen.

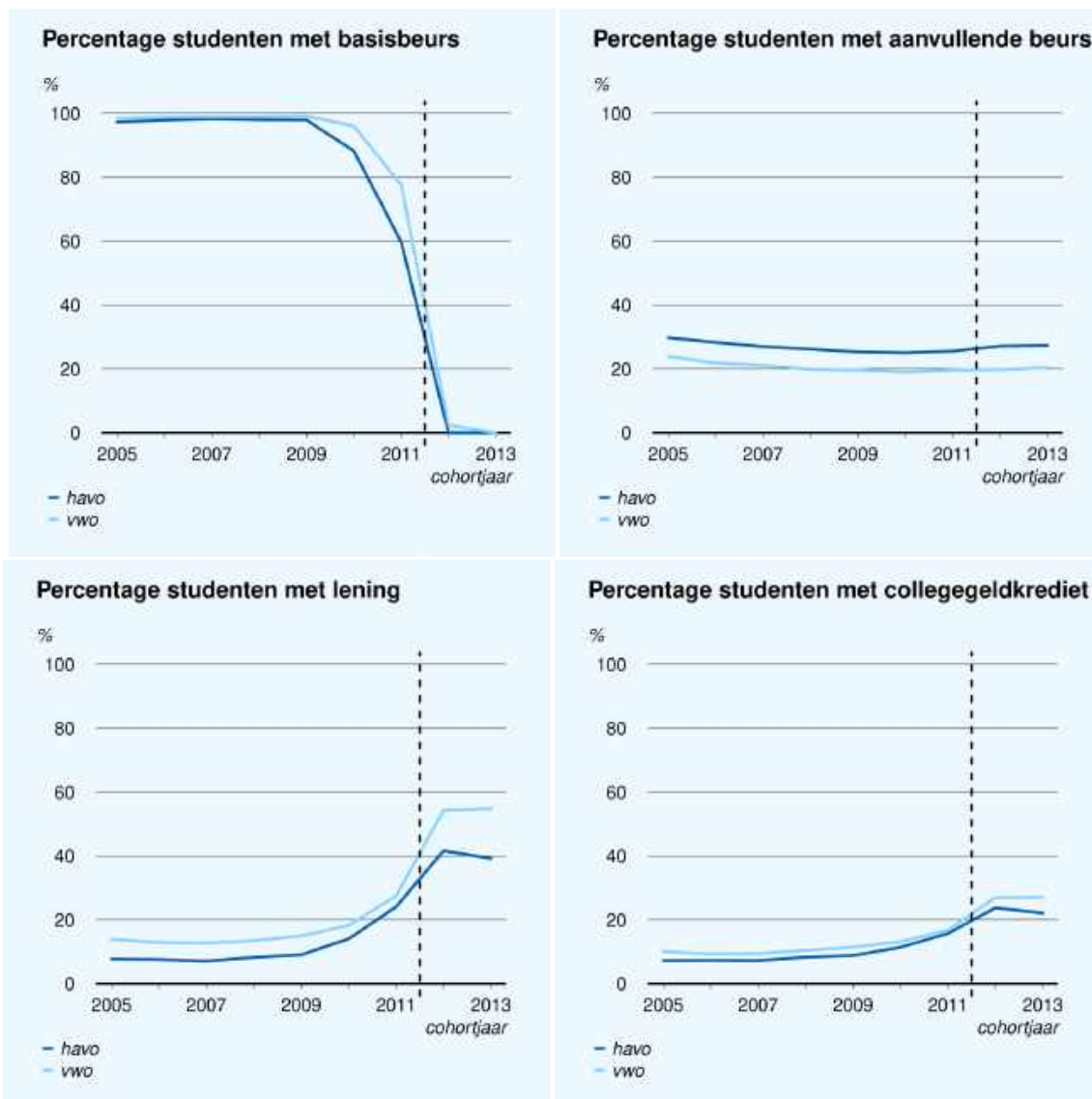
Door het wegvallen van de basisbeurs zijn meer studenten gaan lenen. Figuur 4.9 laat het percentage studenten zien dat gebruikmaakt van elk van de vier financiële studiefinancieringscomponenten: basisbeurs, aanvullende beurs, lening en collegegeldkrediet.¹⁹ Zoals verwacht daalt het gebruik van de basisbeurs van bijna 100% naar 0%. Daar tegenover staat een forse stijging van het aandeel studenten met een lening (exclusief collegegeldkrediet): 30%-punt voor havisten; 40%-punt voor vwo'ers. Ook het gebruik van het collegegeldkrediet is gestegen.^{20, 21} Het aandeel studenten met een aanvullende beurs is min of meer constant gebleven: doordat de inkomensgrens niet drastisch is veranderd, komen ongeveer evenveel studenten in aanmerking voor een aanvullende beurs. Ondanks het toegenomen gebruik van de leenfaciliteiten is er ook een aanzienlijke groep (ongeveer 40%) die nu helemaal geen financiële middelen vanuit DUO meer ontvangt.

¹⁹ Het gebruik van het studentenreisproduct blijft dus buiten beschouwing.

²⁰ Het aandeel studenten dat minstens een van beide leenfaciliteiten gebruikt, bedraagt voor het 2012-cohort 46% onder havisten en 57% onder vwo'ers; voor het 2009-cohort gaat het om respectievelijk 14% en 20%.

²¹ Bij de havo leent in alle jaren zo'n 5% van de studentenpopulatie uitsluitend via het collegegeldkrediet (en dus niet via de 'gewone' lening). Bij het vwo maken, sinds de invoering van het studievoorschot, echter verreweg de meeste studenten met collegegeldkrediet gebruik van beide leenfaciliteiten.

Figuur 4.9 Percentage eerstejaarsstudenten dat gebruikmaakt van basisbeurs (linksboven), aanvullende beurs (rechtsboven), rentedragende lening (linksonder) en collegegeldkrediet (rechtsonder), naar cohortjaar

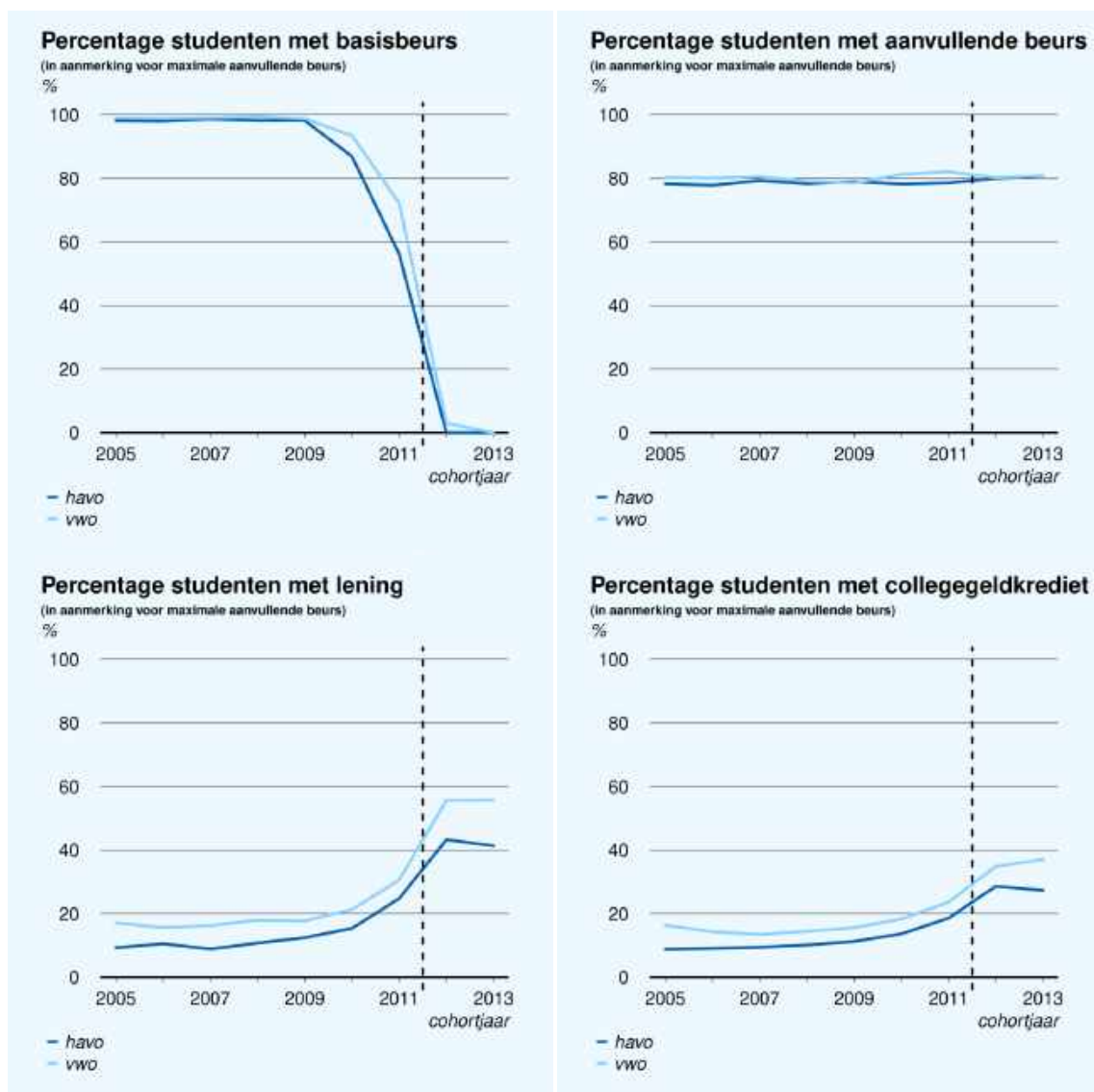

Ook studenten met aanspraak op de (verhoogde) maximale aanvullende beurs lenen veel vaker. Figuur 4.10 bevat het gebruik van de vier financiële studiefinancieringscomponenten voor de studenten die, op basis van het ouderlijk inkomen, in aanmerking zouden komen voor de maximale aanvullende beurs. Hoewel de maximale aanvullende beurs met ruim 100 euro is verhoogd sinds de invoering van het studievoorschot, zien we ook hier een forse toename in het aandeel lenende studenten; bijna identiek aan de ontwikkeling in de hele populatie. Dat er over de hele linie veel vaker wordt geleend, blijkt ook als we het aandeel studenten met een rentedragende lening en/of collegegeldkrediet uitsplitsen naar het gezinsinkomen (zie figuur 4.11). Het aandeel studenten met een aanvullende beurs is opnieuw min of meer constant gebleven; hierbij valt in figuur 4.10 wel op dat 20% van de studenten binnen deze subgroep géén aanvullende beurs ontvangt, terwijl ze daar volgens onze proxy wel recht op hebben. Dit suggereert dat het niet-gebruik van de aanvullende beurs substantieel is.²² Ongeveer 10% van de studenten binnen de subgroep ontvangt sinds de invoering van de Wet studievoorschot helemaal geen financiële middelen meer vanuit DUO. Hier kan meespelen dat een deel van de studenten niet op de hoogte is van (hun aanspraak op) de aanvullende beurs, omdat zij bijvoorbeeld niet

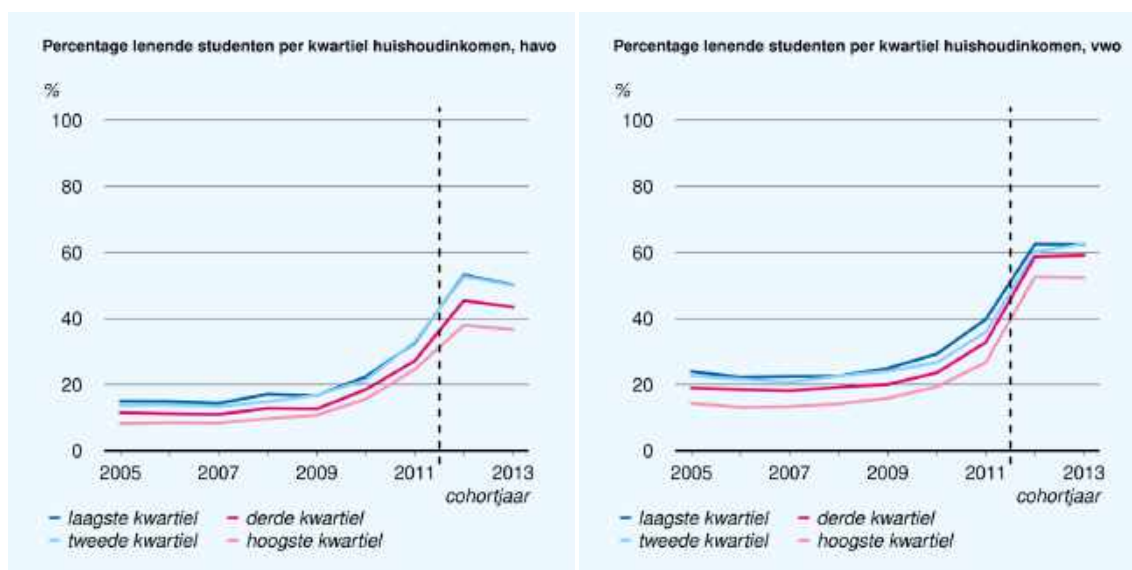
²² Het is uiteraard mogelijk dat niet iedereen binnen onze subgroep in werkelijkheid in aanmerking kwam voor de (maximale) aanvullende beurs, maar het is zeer onwaarschijnlijk dat deze meetfout een wezenlijk deel van het niet-gebruik verklaart (zie tabel B.1).

weten dat het inkomen van de *juridische* ouders hiervoor relevant is of een verkeerd beeld hebben van de gehanteerde inkomensgrenzen. Er kunnen echter ook studenten zijn die er bewust voor kiezen om geen financiële producten van DUO af te nemen.

Figuur 4.10 Percentage eerstejaarsstudenten met aanspraak op de maximale aanvullende beurs dat gebruikmaakt van basisbeurs (linksboven), aanvullende beurs (rechtsboven), rentdragende lening (linksonder) en collegegeldkrediet (rechtsonder), naar cohortjaar

Figuur 4.11 Percentage eerstejaarsstudenten uit de havo (links) en het vwo (rechts) dat gebruikmaakt van de rentedragende lening en/of het collegegeldkrediet per inkomenskwartiel, naar cohortjaar

Door de verhoging van de maximale aanvullende beurs blijft het verlies aan totale beurs beperkt voor studenten die hier recht op hebben. Figuur 4.12 laat de gemiddelde ontvangen totale beurs – zijnde de som van de basisbeurs en de aanvullende beurs – zien voor alle studenten (links) en voor de subgroep van studenten met recht op de maximale aanvullende beurs (rechts). Deze gemiddelden gelden voor de gehele populatie: van studenten die niets ontvangen of niet voorkomen in het studiefinancieringsbestand is het bedrag nul. In de linkerfiguur is te zien dat, door het wegvallen van de basisbeurs, het totale beursbedrag per maand sinds de invoering van het studievoorschot gemiddeld ruim 80 euro lager is voor havo-gediplomeerden en ruim 120 euro lager is voor vwo-gediplomeerden.²³ Dit verschilt sterk van het patroon in de rechterfiguur: onder studenten die in aanmerking komen voor de maximale aanvullende beurs is voor de havo-gediplomeerden überhaupt geen daling van het gemiddelde maandbedrag zichtbaar, terwijl voor de vwo'ers de daling nog geen 50 euro per maand bedraagt.

Studenten lenen gemiddeld meer bij dan de beurs die ze per saldo verliezen. Uit figuur 4.13 (links) blijkt dat het gemiddelde maandelijkse leenbedrag, inclusief collegegeldkrediet, is gestegen met ongeveer 180 euro voor havo-gediplomeerden en ongeveer 280 euro voor vwo-gediplomeerden.²⁴ Dit is veel meer dan de daling van het totale beursbedrag (zie boven). Studenten lijken het wegvallen van de beurs dus te 'overcompenseren' door meer bij te lenen. Deze overcompensatie is in nog grotere mate zichtbaar voor de subgroep die in aanmerking komt voor de maximale aanvullende beurs (rechterfiguur): zij lenen gemiddeld een grofweg vergelijkbaar bedrag bij als andere studenten, terwijl voor deze groep de daling van de totale beurs zeer beperkt is. Op het eerste gezicht is dit opmerkelijk, omdat de internationale literatuur suggereert dat er onder studenten uit lagere inkomensgroepen sprake is van meer leenaversie (zie bijvoorbeeld Burdman [2005]²⁵ en Cunningham en Santiago [2008]²⁶), en Oosterbeek en Van den Broek (2009)²⁷ laten zien dat leenaversie

²³ Het verschil tussen het gemiddelde 'verlies' van havo- en vwo-gediplomeerden komt voort uit het lagere percentage thuiswonende studenten onder vwo'ers (zie paragraaf 4.3) en het feit dat havisten vaker een aanvullende beurs ontvangen (zie figuur 4.9).

²⁴ Deze gemiddelden gelden wederom voor de gehele populatie: van studenten die niet lenen of niet voorkomen in het studiefinancieringsbestand is het bedrag nul.

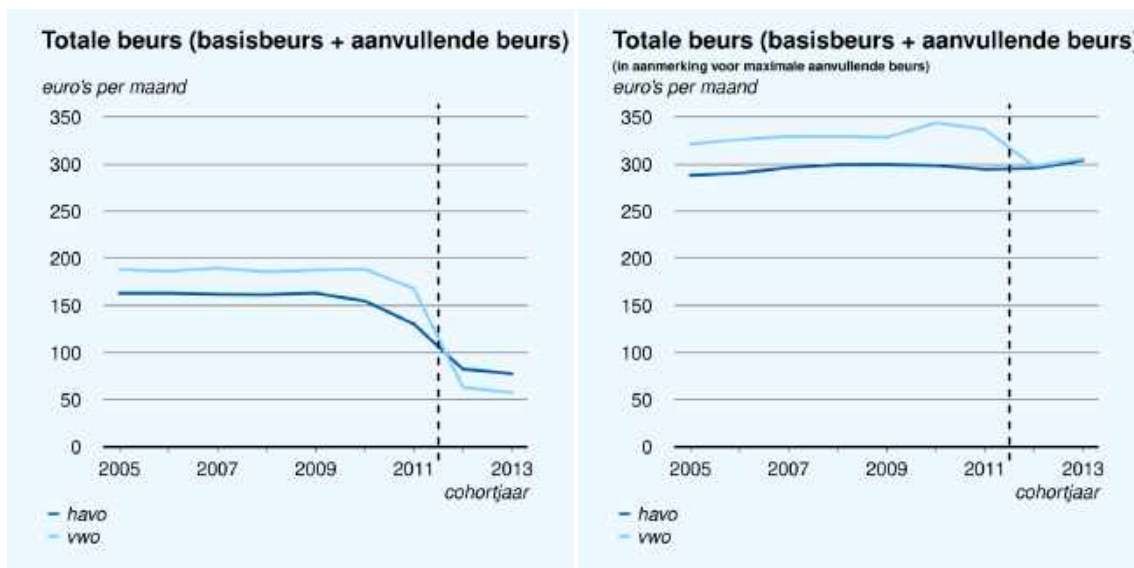
²⁵ Burdman, P., 2005, The student debt dilemma: debt aversion as a barrier to college access, U.C. Berkeley Center for Studies in Higher Education Research & Occasional Paper Series (CSHE.13.05).

²⁶ Cunningham, A.F. en D.A. Santiago, 2008, *Student aversion to borrowing: Who borrows and who doesn't*, Washington, DC: Institute for Higher Education Policy and Excelencia in Education.

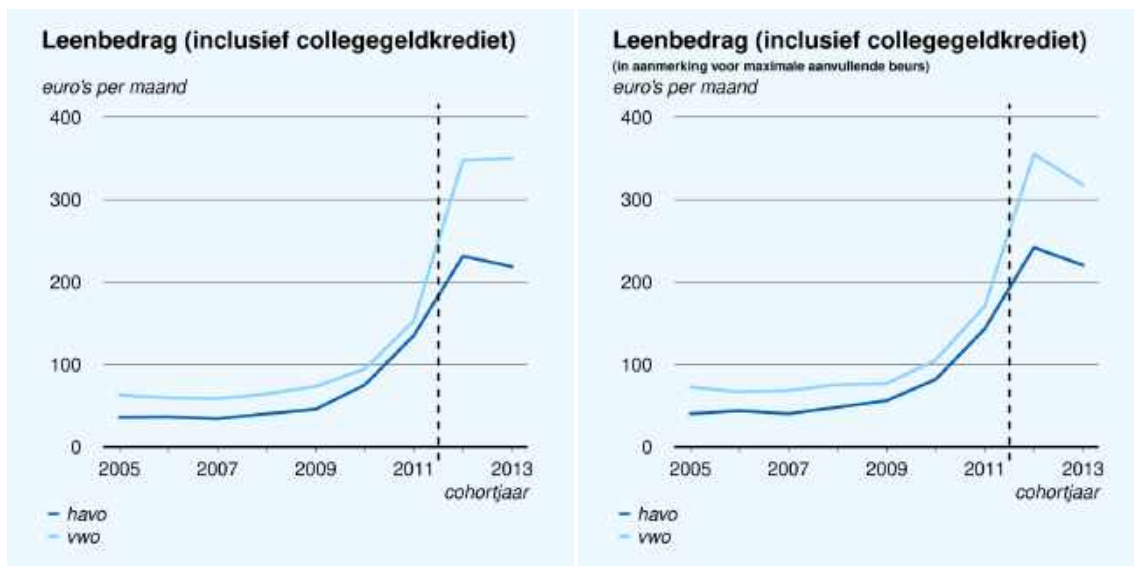
²⁷ Oosterbeek, H. en A. van den Broek, 2009, An empirical analysis of borrowing behaviour of higher education students in the Netherlands, *Economics of Education Review*, vol. 28(2): 170–177.

studenten in Nederland *ceteris paribus* minder geneigd zijn om te lenen (dit was nog onder het oude studiefinancieringsstelsel). Tegelijkertijd zijn er verschillende verklaringen mogelijk voor het ruimere leengedrag sinds de invoering van het studievoorschot: een grotere bekendheid met de mogelijkheden om te lenen, een bredere acceptatie van lenen en de gunstigere aflosregels.²⁸ Ook de dalende rente, die in principe los staat van de hervorming, kan een positieve rol hebben gespeeld. Het is niet ondenkbaar dat studenten uit lage inkomensgroepen relatief sterk reageren op dit soort ontwikkelingen.

Figuur 4.12 Gemiddeld maandbedrag totale beurs (basisbeurs + aanvullende beurs) voor alle eerstejaarsstudenten (links) en alle eerstejaarsstudenten met aanspraak op de maximale aanvullende beurs (rechts), naar cohortjaar

Figuur 4.13 Gemiddeld maandbedrag lening (inclusief collegegeldkrediet) voor alle studenten (links) en alle studenten met aanspraak op de maximale aanvullende beurs (rechts), naar cohortjaar

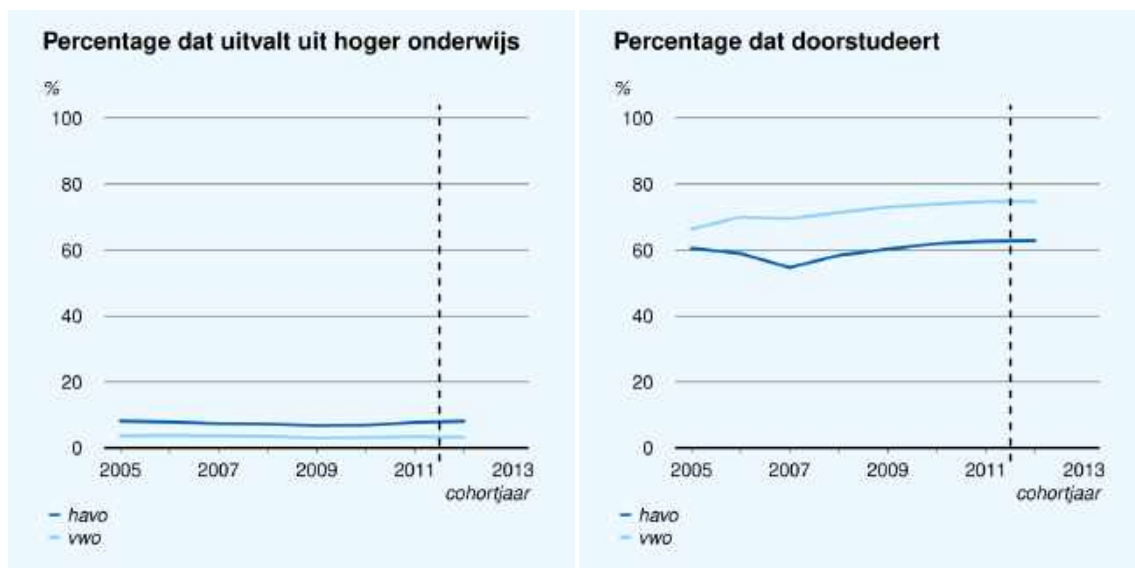
²⁸ Onder de Wet studievoorschot is de maximale aflossingstermijn bijvoorbeeld verlengd tot 35 jaar en is de draagkrachtvrije voet verhoogd. Voor een overzicht: zie CPB, 2020, Terugbetalen studieleningen ([link](#)).

4.5 Studiesucces

Het is nog te vroeg om conclusies te kunnen trekken over het effect van de invoering van het studievoorschot op het uiteindelijke studiesucces. We volgen in dit onderzoek studenten die maximaal vijf jaar na de instroom in havo 3 of vwo 4 zijn doorgestroomd naar het hoger onderwijs. Deze keuze is gemaakt om te voorkomen dat de tijdelijke effecten op instroom in het hoger onderwijs rond de invoering van het studievoorschot (de boeggolf) de resultaten van het onderzoek beïnvloeden. Het gevolg is dat studenten in het eerste cohort na invoering van het studievoorschot (cohort 2012) uiterlijk in 2017 instromen in het hoger onderwijs. We kunnen dus nog geen conclusies trekken over de effecten van de invoering van het studievoorschot op studiesucces, in de zin van het behalen van een diploma en de studieduur: er zijn op dit moment nog niet voldoende data beschikbaar.

In de eerste indicatoren van studiesucces is geen duidelijk effect van de invoering van het studievoorschot zichtbaar. Het is wel mogelijk om te kijken naar uitval en switch na het eerste jaar van instroom in het hoger onderwijs, voor de cohorten vóór en het eerste cohort na invoering van het studievoorschot. In figuur 4.14 zijn deze eerste indicatoren voor studiesucces weergegeven. In de linkergrafiek is het percentage studenten weergegeven dat een jaar na instroom is uitgevallen uit het hoger onderwijs. Bij de havisten wordt de uitval iets hoger de laatste jaren, maar het is moeilijk te zeggen in hoeverre dit het gevolg is van de invoering van het studievoorschot. Het is een lichte stijging en het uitvalpercentage komt daarmee op het niveau van 2005. In het vwo-cohort is de uitval stabiel. In de rechtergrafiek is weergegeven hoeveel procent van de studenten na het eerste jaar doorstudeert aan dezelfde opleiding en instelling.²⁹ Voor zowel de havo- als de vwo-cohorten is er een licht stijgende, afvallende trend zichtbaar sinds het cohort van 2007: een groter aandeel van de studenten gaat door met de opleiding waar ze mee begonnen zijn. De invoering van het studievoorschot lijkt niet gezorgd te hebben voor een verandering in dit patroon. We concluderen dan ook dat de indicatoren van studiesucces na één jaar niet wijzen op veranderingen in studiesucces als gevolg van de hervorming van de studiefinanciering. Voor een volledige evaluatie zijn data over een langere periode nodig.

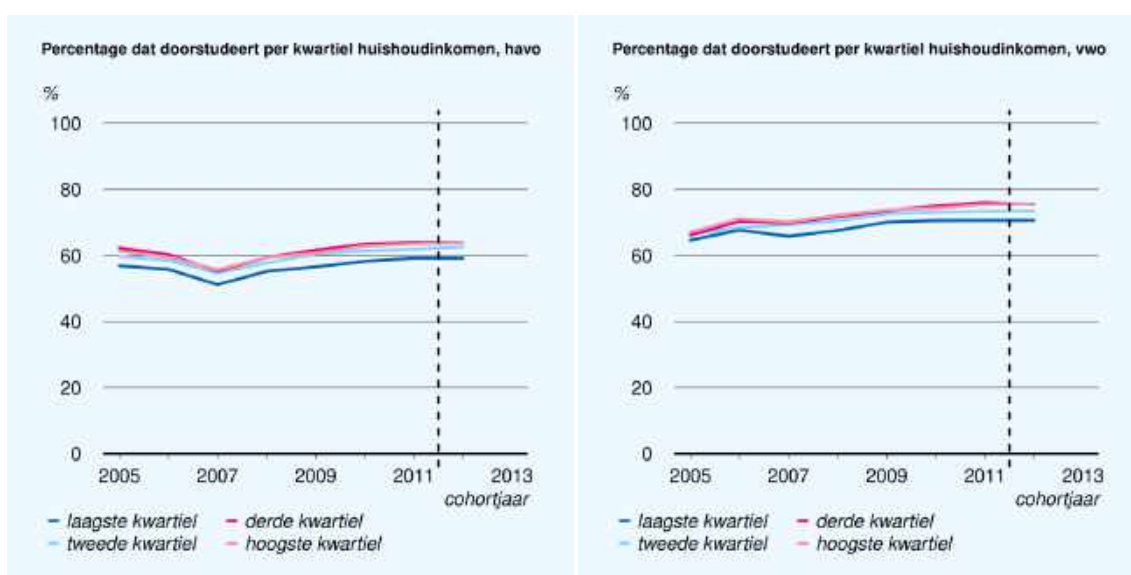
Figuur 4.14 Percentage studenten dat na het eerste studiejaar uitvalt uit het hoger onderwijs (links) en doorstudeert aan dezelfde opleiding en instelling (rechts), naar cohortjaar

²⁹ Het percentage uitvallers uit de linkerfiguur telt met het percentage doorstudeerders uit de rechterfiguur op tot het percentage dat niet switcht van opleiding en/of instelling. De resterende percentages zijn dus switchers.

Achtergrondkenmerken van studenten hebben invloed op de kans op uitval en doorstuderen, maar deze verschillen worden niet beïnvloed door invoering van het studievoorschot. De kans op uitval is bijvoorbeeld groter bij mannen dan bij vrouwen en groter voor studenten uit lage inkomensgezinnen. Deze verschillen worden echter niet groter of kleiner door de invoering van het studievoorschot. In figuur 4.15 is dit geïllustreerd met het percentage studenten dat doorstudeert aan dezelfde opleiding en instelling na het eerste jaar, uitgesplitst naar het gezinsinkomen (havo links, vwo rechts). De kans op doorstuderen is kleiner binnen de lage inkomensgroep, maar de trend over tijd is voor de vier groepen vergelijkbaar. De invoering van het studievoorschot heeft dus geen invloed op de verschillen tussen inkomensgroepen. Dit geldt ook voor de andere groepen die we onderscheiden (geslacht, migratieachtergrond en aanspraak op de maximale aanvullende beurs).

Figuur 4.15 Percentage studenten dat na het eerste studiejaar doorstudeert aan dezelfde opleiding en instelling vanuit de havo (links) en het vwo (rechts) per inkomenskwartiel, naar cohortjaar

Bijlage: achtergrondkenmerken

Tabel B.1 Definities variabelen

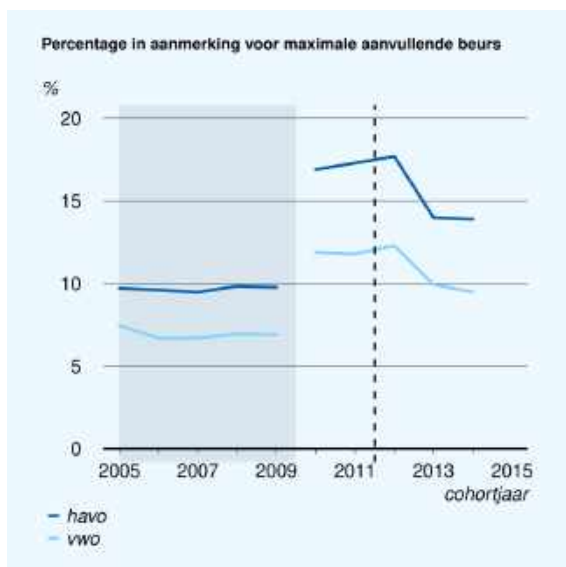
	Toelichting
In aanmerking voor maximale aanvullende beurs	<ul style="list-style-type: none"> • We relateren, voor elke leerling, het gezamenlijke inkomen dat de juridische ouders één jaar na het cohortjaar verdienen aan de zogeheten ‘vrije voet’^(a) die drie jaar na het cohortjaar gold. Als het inkomen niet hoger is dan de vrije voet, komt de leerling volgens onze proxy in aanmerking voor de maximale aanvullende beurs. • Voor leerlingen die direct doorstromen, relateren we de vrije voet in het instroomjaar dus aan het ouderlijk inkomen twee jaar vóór de instroom in het hoger onderwijs (t-2). DUO maakt bij het bepalen van de hoogte van de aanvullende beurs in beginsel ook deze vergelijking. • De proxy is conservatief gedefinieerd: in werkelijkheid kunnen meer leerlingen recht hebben op de maximale aanvullende beurs. Het maandbedrag wordt bijvoorbeeld hoger als de student ook broers en/of zussen met recht op studiefinanciering heeft, of als DUO op verzoek niet naar het ouderlijk inkomen in t-2 kijkt, maar naar het (lagere) inkomen in t-1. Doordat we hier geen rekening mee (kunnen) houden, identificeren we niet <i>iedereen</i> die in aanmerking komt voor de maximale aanvullende beurs. Tegelijkertijd betekent het dat we vrij zeker zijn dat iedere leerling die <i>wel</i> binnen de proxy valt, bij een nominaal doorstroompad ook in werkelijkheid aanspraak maakt op de maximale aanvullende beurs. • Of een leerling die binnen onze proxy valt ook op latere doorstroommomenten nog aanspraak maakt, hangt af van de mate waarin het ouderlijk inkomen en de vrije voet veranderen over tijd. • Ter validatie van de proxy hebben we, voor die studenten die <i>daadwerkelijk een aanvullende beurs ontvangen</i>, de hoogte van de aanvullende beurs (intensieve marge) afgezet tegen het wettelijke maximumbedrag dat gold in het nominale instroomjaar. Deze bedragen blijken nagenoeg identiek te zijn. Dit betekent dat de proxy voor gebruikers van de aanvullende beurs vrijwel volledig correct voorspelt dat zij ook in werkelijkheid recht hebben op het maximum. • Deze exercitie suggereert ook dat bijna alle studenten die volgens onze benadering in aanmerking kwamen voor de <i>maximale</i> aanvullende beurs, in werkelijkheid (in ieder geval) recht hadden op <i>een</i> aanvullende beurs. Figuur 4.10 laat zien dat 80% van alle studenten binnen onze subgroep de aanvullende beurs gebruikt. Voor deze groep bleek de proxy het beursbedrag vrijwel volledig correct te voorspellen. Als de proxy voor 80% van de studenten (bijna) helemaal goed zit, ligt het niet voor de hand dat deze er voor een aanzienlijk percentage andere studenten volledig naast zit. Door inkomensfluctuaties is het namelijk weliswaar mogelijk dat een deel van de studenten in werkelijkheid geen aanspraak meer maakt op de <i>maximale</i> aanvullende beurs, maar velen van hen zullen alsnog recht hebben op <i>een</i> aanvullende beurs. Pas bij een zeer grote stijging van het ouderlijk inkomen in één of twee jaar^(b) zullen studenten binnen onze subgroep hun aanspraak op de aanvullende beurs volledig verliezen. Omdat we kunnen afleiden dat inkomensstijgingen zich nauwelijks hebben voorgedaan bij 80% van de subgroep, moeten vrijwel <i>alle</i> ‘gematigde’ inkomensstijgingen (die groot genoeg zijn om het recht op de maximale beurs te verliezen, maar klein genoeg zijn om een beurs te behouden) per definitie in de overige groep (20%) zitten. Ook zal de 20%-groep studenten bevatten die wel recht hebben op de maximale aanvullende beurs, maar deze simpelweg niet aanvragen. Hier rekening mee houdend, en uitgaand van enigszins normaal verdeelde inkomensstijgingen, kan het percentage studenten met een zeer grote ouderlijke-inkomensstijging (in de staart van de verdeling) nooit heel groot zijn. Daarmee zal het deel van de studenten dat in werkelijkheid helemaal geen recht heeft op de aanvullende beurs zeer klein zijn. • Voor het inkomen van de ouders is het verzamelinkomen (belastbaar inkomen) relevant. Doordat het belastbaar inkomen pas vanaf het kalenderjaar 2011 bekend is in de CBS-microdata (voor cohortjaar 2010), maken we voor eerdere cohortjaren gebruik van het bruto-inkomen. Dat maakt onze proxy voor de eerste cohortjaren minder betrouwbaar: tot en met cohortjaar 2009 moeten de resultaten op basis van deze uitsplitsing dus met extra voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.
Migratieachtergrond	<ul style="list-style-type: none"> • De migratieachtergrond wordt afgeleid op basis van de generatievariabele van het CBS en het geboorteland van de leerling en zijn/haar ouders. Hierbij maken we onderscheid tussen: <ul style="list-style-type: none"> ○ geen migratieachtergrond ○ westerse migratieachtergrond ○ niet-westerse migratieachtergrond (eerste generatie) ○ niet-westerse migratieachtergrond (tweede generatie).

Gezinsinkomen	<ul style="list-style-type: none"> • Het gezinsinkomen wordt gedefinieerd als het totaal verdiende inkomen in het huishouden waar de leerling in het cohortjaar verbleef. • We maken hierbij gebruik van het door het CBS gedefinieerde percentiel van het 'gestandaardiseerd besteedbaar inkomen'. Deze indicator is gecorrigeerd voor de huishoudomvang en geeft – op basis van de gehele bevolking – aan hoe het huishouden zich verhoudt tot andere (vergelijkbare) huishoudens. • We zetten de percentielen om in inkomenskwartielen. Doordat deze gebaseerd zijn op de gehele populatie, bevat niet elk inkomenskwartiel binnen onze sample evenveel leerlingen.
Geslacht	<ul style="list-style-type: none"> • Man/vrouw.

(a) De vrije voet wordt gebruikt als 'heffingskorting' bij de bepaling van de veronderstelde ouderbijdrage. De hoogte van de vrije voet wordt jaarlijks vastgesteld in Artikel 3.9a van de Wet studiefinanciering 2000.

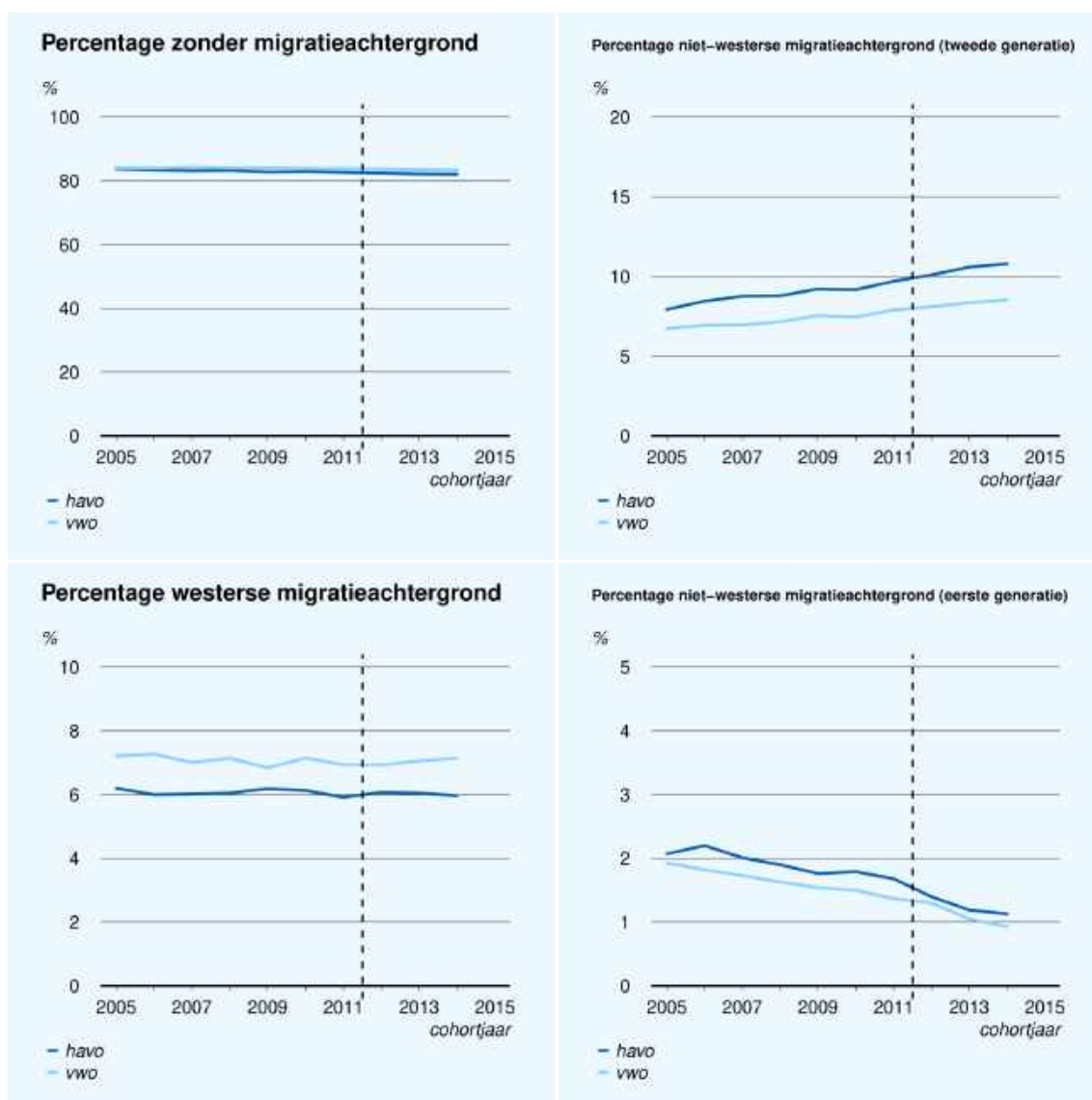
(b) De studenten in onze sample zijn uiterlijk vijf jaar na het cohortjaar doorgestroomd, dus het daadwerkelijke instroomjaar (en daarmee het gebruikelijke peiljaar voor de studiefinanciering) kan maximaal twee jaar afwijken van het nominale pad.

Figuur B.1 Percentage met aanspraak op de maximale aanvullende beurs

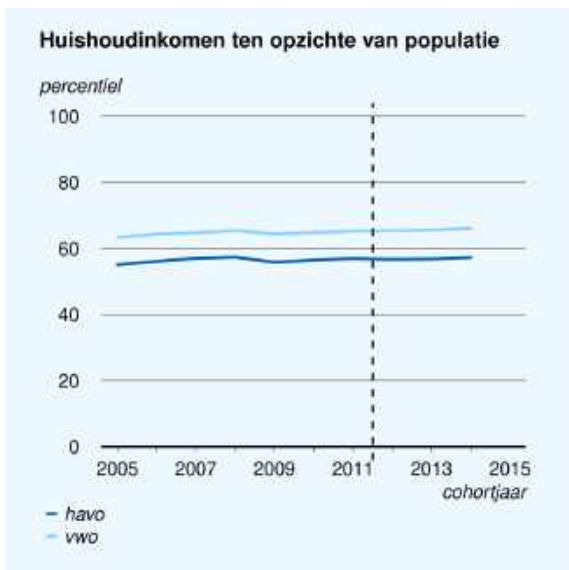

Noot: Tot en met cohortjaar 2009 is de proxy voor aanspraak op de maximale aanvullende beurs minder betrouwbaar door het gebruik van een ander inkomensbegrip (zie boven). De periode 2005-2009 is daarom donkerder gekleurd.

Figuur B.2 Percentage zonder migratieachtergrond (linksboven), tweede generatie niet-westerse migratieachtergrond (rechtsboven), westerse migratieachtergrond (linksonder) en eerste generatie niet-westerse migratieachtergrond (rechtsonder) binnen elk havo- en vwo-cohort

Figuur B.3 Gemiddeld percentiel gezinsinkomen binnen elk havo- en vwo-cohort

Figuur B.4 Percentage vrouw binnen elk havo- en vwo-cohort

